

SÖRMLANDSLÅTEN

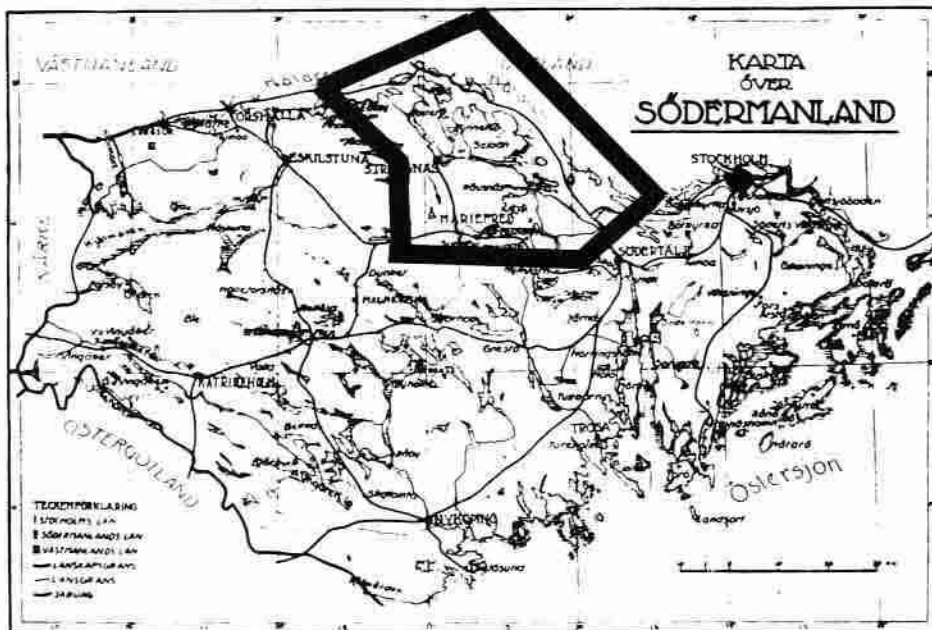

ÅKER och SELEBO HÄRADER

Här följer nr 2 i vår temaserie om sörmländska häradar. Denna gång behandlas Åker och Selebo. Nästa nummer (1/78) kommer att behandla Svartlösa och Sotholms häradar (Södertörn). Redaktören motser med tacksamhet bidrag under adress:

c/o Blomberg, Holmfastvägen 8
151 36 Södertälje. Tel. (0755) 64 886.

2	Färr och nu	22	En Note Bok
2	Dräktskick	25	En känd visa
4	Metallarbetaren Gustaf Eriksson	26	Om växtvärk och dess följder
6	Spelmän och låtar	28	Skivspalten
11	Dä där kan du allri lära däj, sa Granlunds Petter	31	Folkdans och folkmusik
18	Visor	34	Spelmansförbundets fonder
22	Lag & rätt	35	Bergshammarssviten

SÖRMLANDSLÅTEN distribueras till medlemmarna i Södermanlands Spelmansförbund och Sörmländska Ungdomsringen. Utomstående kan prenumerera på Spelmansförbundets cirkulär (inkl. SÖRMLANDSLÅTEN) för ett år genom att sätta in kr 15:-- på postgiro 12 24 74 - 0, adress Södermanlands Spelmansförbund. Skriv "Cirkulärprenumeration" på talongen!

Upplaga: 1.750 ex

Utkommer 2 gånger per år

ÅKER och SELEBO

Förr och nu

Dan Stenmark och Bo Björkman

Liksom i Rekarnehäraderna var det inom nykterhetsrörelsen de första folkdanslagen i Åkers och Selebo härad startades. Först tycks IOGT i Mariefred ha varit, där det bildades ett folkdanslag 1922 med Axel L Malmgren som ledare. Detta lag har bedrivit verksamhet åren 1922-1934, 1948-1955. Under de senaste åren har försök gjorts att väcka nytt liv i föreningen.

IOGT:s folkdanslag, Mariefred, vid sin första uppvisning, i Första backe, sommarens 1922. Ledaren, Axel L Malmgren, står som tredje man från höger.

SGU i Strängnäs bildade 1923 ett folkdanslag. Flertal medlemmarna fanns flera gottemplarungdomar från andra folkdanslag, som studerade vid folkskollärareseminariet. Ledare och instruktör blev Ragnar Nylin.

Detta lag gjorde sin första uppvisning i dåvarande arbetarföreningens lokal. De gjorde även uppvisningar vid Sörmländska ungdomsmötena samt runt om i Strängnäsbygden. Bl a torde SGU-arna ha svarat för en av de märkligaste uppvisningarna: Det berättas att folkdansarna en dag företog en promenad, varvid de passerade ett zigenarläger. De stannade där och bjöd entusiastiska och hänfödda zigenare på en folkdansuppvisning. Laget upphörde 1929.

1962 bildades ett nytt folkdanslag i Strängnäs, med numera bortgångna Margit Hansson som ledare. Laget knöts så småningom till hembygdsföreningen, Strängnäs Gille. Verksamheten ebbade efter några år ut, men reorganiserades 1972. Av en gammeldanskurs, som makarna Kerstin och Rolf Frykmo startat hösten 1971, bildades då nuvarande Strängnäs Gilles Folkdanslag.

Laget har 140 medlemmar i en vuxengrupp och tre ungdomslag. Sedan 1976 disponerar de en egen lokal i gamla nedlagda Hagaskolan, där man till största delen bedriver sin verksamhet. Utöver ovannämnda folkdanslag har Strängnäs Gilles Folkdanslag verksamhet i form av gammeldanskurser, motionsdans samt ett ungdomsspelmanslag.

Sedan ett par år finns ett nybildat folkdanslag på Aspö, Aspö Gille, som har börjat knyta kontakter med övriga Sörmländska föreningar.

Inom häraderna finns flera livaktiga hembygdsföreningar.

Strängnäs Gille, som är folkdanslagets moderförening, har ca 500 medlemmar och bedriver en aktiv verksamhet för hembygdsvärd. Föreningen ordnar även träffar, rundvandringar och resor.

Hembygdsföreningar finns bl a även på Aspö, Tosterö, Stallarholmen och i Mariefred.

SGU:are inbjudna av danslaget till "en mycket trevlig hippa" i Strängnäs, februari 1926.

Dräktskick

Bo Björkman

Inte heller inom Åkers och Selebo häraderna finns några bevarade folkdräkter. I boken "Mälarens Öar" skriven 1861 av folklivsforskaren Richard Dybeck, författaren till vår nationalsång, beskriver denna en dräkt som bars av ett äldre bondepar i Jäder. Dräkten uppges stamma från 1700-talets mitt och ha burits även på Vansö, Fogdö och Helgarö. Han ritade även av det gamla paret. Efter denna illustration har den nu i bruk varande sk Mälaryggsdräkten komponerats, i mitten på 1950-talet. Enligt tidningen Folket, 4 maj 1955, var det syföreningarna i Fogdötrakten och hemsöjds-konsulent Anne-Marie von Stockenström som i samarbete med Nordiska museets Anna Maja Nylin tagit fram dräkterna som avsågs att kunna bäras "från Kafjården i väster till Taxinge i öster."

I boken "Folkdräkter och bygdedräkter från hela Sverige" beskrivs Mälarbygdsdräkterna enligt följande:

"Mansdräkten består av gula knäbyxor och enkelknäppt väst i blått, rött och vitt. Strumporna är blågrå.

Till den kvinnliga mälarbygdsdräkten hör grön yllekjol, förkläde av ylle och randigt livstykke med skört och snörning. Vitt halskläde, vitt huvudduk och röda strumpor hör till. Huvudduken ska knytas med en hård knut i nacken så att snibben ligger under knuten och ändarna hålls ihop bakåt. Den blå tröjan med röda uppslag hålls ihop med häktor."

Hembygdsforskaren C G Österberg, 1819-1889, som var klockare och skolmästare i Jäder, har, enligt Magnus Collmars "Jäders sockenkrönika" (1951) skrivit: "Folket har i äldre tider burit en särskild klädedräkt. Den manliga bestod av blått vadmal till rock med kortskuret liv och långa skärten, som räckte ned på halva benen, ståndkrage, uppslag vid händerna samt ficklock bak, kantade med röda band. Knäbyxor av sämskskinn eller vadmal, blå- och vitrandiga strumpor samt skor med spännen å vristerna, svart hatt med halvhög kulle. Kvinnorna buro en särdeles huvudbonad,

bestående av ett vitt kläde av fint linne, som på ett behändigt sätt var knuten bak i nacken. Ett med lysande färger i rött och gult bredrandat livstykke utan ärmor, med många småskört runt om midjan, och som snördes framtill. Längre lintygärmor, kjorteln rynkad omkring livet, hade samma snitt som dalkullornas, färgen varierande randig med i synnerhet grön bottenfärg. Cochenillröda strumpor, skor med mycket höga men små klaskar. Den kalla årstiden nyttjades en kapott av blått vadmal med rundskuren krage ut till axlarna och motveck i ryggen, knäpptes framtill med flera stycken slejfar."

På Dybecks teckning är enligt Collmar "mannens rock svart, med röd ståndkrage och röda ärmuppslag, strumporna helblå. Han bär en randig väst i gammalrosa och grönt, som knäppes med en lång rad benknappar. Röda och gula strumpeband och ett blått band om halsen som knytes i en rosett under hakan, fullborda klädseln. Kvinnans kapott saknar krage men har röda ärmuppslag, kjolen är helt grön. Hon bär dess utom förkläde."

Man hittar alltså skrivna och ritade beskrivningar av dräkten, men inga bevarade plagg.

Strängnäs Gilles Folkdanslag vid en uppvisning vid Mälsäkers slott 31 maj 1973. Lagets ledare och initiativtagare, Kerstin och Rolf Frykmo syns som andra par från höger.

Metallarbetaren Gustaf Eriksson

Henry Sjöberg

Metallarbetaren Gustaf Ericsson

En banbrytare för Sörmländsk Folklivsforskning

Den här rubriken fanns i Sörmlandsläten nr 3/1970. Artikeln är skriven av Gunnar Granberg och är ett försök till levnads-teckning av Gustaf Ericsson. Orsaken till att vi tar upp Gustaf Ericsson till behandling är den betydelse han haft för uppteckningsarbetet speciellt för Åkers och Selbo härader. Här följer ett kort sammandrag av Gustaf Ericssons liv.

Kyrkböckerna för Härads socken visar att "Per Gustaf Ericsson" föddes i det lilla knekttorpets Ericsonberg den 28 september 1820. Hans far var kyrkvaktmästaren och förre soldaten Eric Käck (f. 1789, d. 1845) och modern Anna Stina Carlsdotter (f. 1789, d. 1861). Kyrkböckerna visar även, att han kom till Eskilstuna, men att han därifrån 1845 flyttade tillbaka till Härad. I en husförhörsbok står antecknat om honom, att han "varit i Guldsmedslära i åtskillige Städer".

Södermanlands fornminnesförening bildades 1860. Redan då föreningen bildades, kallades Gustaf Ericsson att vara ombud för Fogdö, Vansö, Länna och Barva socknar och detta uppdrag förvaltade han till sin död den 2 februari 1894.

Under denna sin verksamhet som ombud för föreningen lämnar Gustaf Ericsson ifrån sig uppteckningar täckande alla förekommande verksamhetsområden på landsbygden. Gustaf Ericssons samlingar omfattar ungefär 6 000 sidor folio, 600 sidor 4:o, 2 500 sidor 8:o samt åtskilliga anteckningar på blad av ännu mindre format. En stor del av detta material finns i kopior i Spelmans-

förbundets arkiv. Samlingarna finns tyvärr inte helt samlade på ett ställe. En del (den största) finns på Dialekt- och ortsnamnsarkivet i Uppsala, en del i Vitterhetsakademiens arkiv samt en del på Nordiska Museet.

Samlingarna omfattar snart sagt alla sidor av den nord-sörmländska bondens liv. De innehåller stora ordsamlingar, (visste Ni förresten att ordet "glams" är hämtat ur Gustaf Ericssons samlingar?) sägner, sagor, folkvisor, gåtor och ordspråk, uppteckningar rörande kloka gummor och gubbar och deras ordinationer, redogörelser för livets och årets högtider, d.v.s. för födelse, bröllop, död och begravning, helgerna o.s.v. men det finns även uppteckningar om vardagsarbetet, om åkerbruk och boskapskötsel, om skogar ängar och vägar, om husgeråd och klädedräkt, om byns liv i helg och söcken o.s.v.

En del av hans samlingar finns tryckta i "Bidrag till Södermanlands Äldre Kulturhistoria" årgångarna 1877-1895, men det mesta av hans arbeten är opublicerat.

Här ska Ni i alla fall få ett smakprov och vi har valt att presentera ett urval ur hans ordstävssamling. Håll till godo:

De går fälle over, så(d) bon(d)n, körde i sjön.
De går fort te tjenä upp se, så(d) dot(d)gravärn, när'n
var(d)t tornvaktare.

Den som hadde så bra som kungen ändå, sa(d) gumma: han får åta flåt (flott) å drikka flåt å doppa sine bästa klå(d)r i flåt.

De här går inte av för bakken, sa(d) drängen, tog te spåden. De kan lända den baste, för de ha hämt mej, sa(d) kärninga, när ju sop sej full å trilla(d) ikoll.

De kan falle inte hålla te evi(g) ti(d) heller, sa(d) bon(d)n, körde son(d)er sin vagn torstå gången, han åkte in.

Du släter, sa(d) bon(d)n om ragmjöl-gröten. En ska leta väl, sa(d) drängen, leta(d) c(i)ter hästen i golv-springo.

Får ja levå å ha halsa, så tannar ja mej falle lät ja åg, sa(d) bon(d)n, gekk på kor(k)gåån.

Ja måste le, sa(d) Holmgren, när'n stor-kratta(d). Ja ska falle han ja åg, sa(d) bon(d)n, när'n lag i sjön. Ja skulle ändå nir, sa(d) målärn, trilla(d) från stegen. Ja synar vägen ja, sa(d) länsmän, lag i dike(i).

De rör mej inte, sa(d) gubben, när han(d)n bet'n i nas-bene(i).

De va and, bra när, sa(d) han, som gissä(d) fel på udda å jennut.

De å de samma, om de å tjokkt, för de ska ändå bli grött, sa(d) pizza, tog varten ur lergropa.

De å unga lycka, de'nte å när'n olycka me(d), sa(d) gubben, när'n begeavde gumma å tappa(d) hatten i grava.

De å unga olycka, de'nte å när'n lycka me(d), sa(d) kärninge, för så när uti stugå braun, så vart(d) ja åv me(d) vägghösa.

De å värst för'n sjelv, sa(d) gumma, när di beklagå henne, att hennes gubbe varti dö(d).

Dessutom vill vi gärna ge Er ett exempel på folkvisor som sjöngs i dessa häradar vid slutet av 1800-talet:

Herr Peders sjöresa. Från Åkers härad.

Herr Peder han gånge-de i kam-ma-ren in, Han kam-ma-de och

kru-sa-de sitt hår; Han frå-ga--de sin

fo-ster--mor, Hvad död han skul--le få.

1.

Herr Peder han gånge-de i kammaren in,
Han kammade och krusade sitt hår;
Han frågade sin fostermor,
Hvad död han skulle få.

2.

Och inte blir du döder i din sotesång,
Ej heller blir du slagen i krig,
Men akta dig väl för de böljorna blå,
Att de icke förkorta ditt lif.

3.

Ett skepp vill jag bygga utaf lättaste kork
Med master af hvalfiskeben,
Och seglen ska' vara af hvitaste lärft
Och viimpeln af blå sidenduk.

4.

Herr Peder han seglade i dagarna två,
Han seglade i nätterna tre,
Han seglade ännu i månader två,
Då började skeppet stilla stå.

Den som hadde'n på en råt å fekk dra opp å nir'n i hal-sen, sa(d) fyllbulten om supen.

5.

Och styrman, som viser och förständig var,
Han talade till skeppsfolket så:
Kom', låtom oss kasta gulltärningen,
Att se, hvem i sjön månne gå.

6.

Den första gulltärningen på tafvelbordet rann
För unga, sjöfarande män,
Och lotten han föll på Herr Peder,
Att han skulle kastas i sjön.

7.

Den andra gulltärningen på tafvelbordet rann
För unga, sjöfarande män,
Och lotten han föll på Herr Peder,
Att han skulle kastas i sjön.

8.

Den tredje gulltärningen på tafvelbordet rann
För unga, sjöfarande män,
Och lotten han föll på Herr Peder,
Att han skulle kastas i sjön.

9.

Om någon af Eder skulle komma i land
Och der min fostermor få se,
Så sägen, att jag tjenar på konungens gård,
Och det går mig ganska väl.

10.

Om någon af Eder skulle komma i land
Och der min fästemo få se,
Så sägen, att jag hvilat uti böljorna blå,
Och bed henne gifta sig.

ÅKER och SELEBO

Spelmän och låtar

Arne Blomberg

Det bevarade folkmusikaliska materialet från norra Sörmland är stort.

Folklivsforskaren Gustaf Eriksson var pionjär på området. Han tecknade ner ett stort antal visor. Tyvärr var han inte notkunnig varför endast texterna finns bevarade. Gustaf Eriksson kände själv vikten av att texterna kompletterades med musik. Hans begäran till Södermanlands Fornminnesförening om hjälp med uppteckningsarbetet klingade tyvärr ohörd.

Några årtionden senare gjordes dock ett stort insamlingsarbete av K.P. Leffler "Folkmusik från Norra Södermanland". Samlingen, 348 låtar, publicerades i två delar, 1899 och 1900, och du kan beställa den på biblioteket. Förbundsarkivet har givetvis några utlåningsexemplar om ditt bibliotek inte har samlingen.

Mer om denna samling och vad den innehåller finner du i artikeln "Dä där kan du allri lära däj..."

Visor, både text och musik, finns dokumenterade i Axel Ringströms omfattande uppteckningar. Tyvärr är de opublicerade och därmed ganska okända. Originalen finns på Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Spelmansförbundet har en kopia i sitt arkiv. Du är givetvis välkommen att studera denna.

Även Ringströms uppteckningar behandlas på annan plats i Sörmlandslåten. Se "Visor från norra Sörmland."

Leffler är inte den ende som tecknat upp instrumentalmusik från området. Gustaf Wetter har bidragit med ett antal låtar efter Gunnar Sjögren (se Sörmlandslåten, april 1969).

Ett större antal låtar svarar dock Olof Andersson för.

På spelmansförbundets uppdrag samlade OA som bekant in drygt 1 000 melodier 1936. Givetvis reste han även i norra delen av landskapet.

Det är ur denna samling som nedanstående uppgifter och låtar är hämtade.

ÅKERS HÄRAD

Fogdö socken

Frans Johan Johansson, Mellösabacken, född 1874 på Aspö men inflyttad i barndomen till Fogdö socken. Fadern, f.d. soldaten Johan Magnus Dahl, och morfadern, som hette Tunholm - båda från Fogdö - spelade fiol. Även modern var musikalisk och sjöng många gamla melodier, vilka hon lärt av sin fader.

Johansson hade sina flesta låtar från dessa personer samt från Pehr Ericsson, Helgarö.

Skomakaren Sigurd Hjalmar Lönnkvist, Lönnsborg, har lärt spela av en äldre broder, Bernhard Lönnkvist, vilken in sin ordning lärt av den förut omnämnde soldaten Johan Magnus Dahl i Bärby, Fogdö socken. Han har spelat mycket på bröllop och danser, bland andra med Gotthard Pettersson från Verga, Fogdö, Arvid Lundqvist m.fl.

Edvard Pettersson, Viggeby, född 1896, började som tioåring spela fiol, därtill påverkad av en äldre broder, Erik Pettersson, som även spelade. Han har givetvis även rönt inflytande av traktens äldre spelmän, Arvid Lundqvist i Helgarö och Frans Johansson i Fogdö.

(Mer om Edvard Pettersson finner du på annan plats i tidningen.)

Helgarö socken

Arvid Lundqvist, Granlund, var fiskare till yrket och född 1877. Fadern, Johan Alfred Lundqvist, född 1854, spelade fiol. Några av Lundqvists melodier härstammar från en spelman i Öja vid namn Rosén.

VALS efter Erik Alfred Gustafsson, Härad. Uppt. OA

Anm. % innebär att föregående takt upprepas.

Härad socken

Erik Alfred Gustafsson, Marielund, född 1870, började spela fiol i tjuveårsåldern då han hörde ett par äldre spelmän i hemtrakten: Janné Eriksson i Härad och Gustaf Larsson i Barva. I Barva fanns ännu en spelman - kanske den mest framstående av dem alla - nämligen organisten och folkskolläraren Daniel Öhlander, vars rykte som god fiolspelarare var vida befast och omvitnat av ett stort antal av honom upplärda spelmän.

Gustafsson spelade med fiolen stödd mot ena knäet.

Länna socken

Ferdinand Gustafsson, Källstugan, född 1886, lärde sig själv spela fiol medan han ännu gick i skolan. Han kom snart i förbindelse med traktens spelmän vars melodier han lärt sig. Bland de förnämsta av dessa nämner han Karl Jonsson i Rocklädda och Gustaf Eriksson i Brostugan, den senare elev av klockaren och skolläraren Ahlström i Dunker; en skicklig fiolspelman. Gustaf Eriksson var själv "utlörd klockare" och spelade både orgel och fiol, enligt Gustafsson.

Strängnäs

Linus Vitalis Karlsson, Sundby, född 1885 i Hyltinge socken. Han började spela fiol vid tio års ålder. Morfadern, soldaten Johan Edvard Lindgren var fiolspelman. Då Karlsson var ett år gammal flyttade föräldrarna till Gryts socken där det fanns gott om spelmän. De mest framstående av dessa voro skomakaren Magnus Rydberg, lantbrukaren Eriksson, färgare Vahlström i Gryt, vanligen kallad "Färgaren", inflyttad från Dunkers församling och död sedan länge, vidare byggnadssnickaren Björklund, en mycket anlitad spelman, Axel Höglund på Överby gård, Hultinge, vilken stödde fiolen mot knät när han spelade, samt förre regementsmusikern Holtz i Björnlunda, vilken senare Karlsson betecknade som den främste av dem alla och den bäste fiolist han i sin ungdom hört. Holtz spelade "både gammalt och nytt" och var den mest efterfrågade spelmannen i dessa trakter.

Erik Vilhelm Fågelin, Strängnäs, född 1848 i Solö, Fogdö socken. Vid elva års ålder började han spela fiol för fadern, lantbrukaren Jonas Fågelin i Solö, född 1818, vilken i sin tur lärt av sin fader, Lars Jonsson i Hällby, Fogdö socken, som var född 1795.

BRUDMARSCH FRÅN SELAÖ efter Oskar Haglund. Uppt. OA

JÄMFÖR SID 16.

Fågelin har i ungdomen spelat till dans. Han har en egendomlig fingersättning, i det han tar c- på altan, respektive f- på tenören o.s.v. med första fingret.

Av äldre spelmän kände Fågelin endast till en klarinettist i Länna, vilkens namn han numera glömt bort.

Oskar Haglund, Strängnäs, född 1896 i Vansö. Både fadern, Fredrik Haglund i Vansö, född 1856 och död 1915, dennes tre bröder och en syster samt farfadern Andreas Haglund, spelade fiol.

Vid markering av takten trampar Haglund på andra takt delen i polskan och valsen.

Skomakaren Algot Eriksson, Strängnäs, född 1896 i Fogdö socken. Då han var aderton år gammal fick han lära sig de första grun-

derna i fiolspelet av en bryggeriförman Karlsson i Strängnäs. Sedermera kom Eriksson i förbindelse med ett par spelmän, Gustaf Mård från Säby, Aspö, och Erik Petersson i Solö, Fogdö socken.

Aker socken

Sven Viktor Edvin Andersson i Täbylund, Åkers socken, född 1888 i Södertälje. Vid sju års ålder började han spela dragspel, men övergick till fiolen då han var fjorton år.

Andersson har spelat mycket på bröllop och danser i kringliggande socknar, först tillsammans med den förut omnämnde Gustaf Eriksson, gemenligen kallad "Bröstugan", samt med Valfrid Eriksson från Åkers styckebruk, sedan tillsammans med en yngre broder, Karl Andersson, född 1895.

VISA efter Algot Eriksson, Strängnäs. Efter farmodern Uppt. OA

Ack kära du min moder,
den haver din fader förlorat,
uti fadderallanlej uti hoppсан sej,
uti kort och tärningospel.

POLSKA efter Gustaf Andersson Aspö.

Uppt. OA

Andersson hade låten efter Anders Jansson i Valla, Ytter-selö. Polskan kallades "Kavelbrolåten". En spelman skulle till dans för att spela. På vägen blev han upphunnen av en skjuts och bjöds att åka. Till tack gjorde han en polska som han spelade upp. Då han höll på med andra repriserna passerade man en bro. Av skakningarna kom fortsättningen att låta så:

SELEBO HÄRAD

Aspö socken

Karl Gustaf Andersson i Husby, Aspö socken, född 1883 i Turinge. Då han var femton år började han spela fiol för Anders Jansson i Valla, Ytter-Selö. Denne hade i sin ordning lärt av Karl Olsson från Tuna, Ytter-Selö, vilken jämte klockaren och organisten Björkström i Över-Selö samt klockaren Lundin i Ytter-Selö anlätades i "halva Sörmland och Uppland" på bröllop och danser.

Andersson har mest spelat tillsammans med Hilmer Edlund och Axel Eriksson i Ytter-Selö. Enligt Andersson spelade Jansson mest i korstonarter; c- och g-dur, varemot Björkström gärna rörde sig i b-tonarterna.

Taxinge socken

Snickaren Johan Albert Ahlgren i Taxinge, född 16/6 1870 på Härnö, Kärnbo socken. Han var aderton år då han började spela fiol för en spelman vid namn August Engström i Kärnbo, vilken var jämnårig med Ahlgren och den ende spelmannen i socknen.

POLSKA efter Karl Vilhelm Lindblom Taxinge

Uppt. OA

Karl Vilhelm Lindblom i Sågbacken, Taxinge, född 1877, var liksom Ahlgren från Kärnbo socken. Några av de melodier Lindblom spelar härstamma från en skomakare Lindqvist från Åker.

Frans Pettersson, Södertälje, härstammar från Taxinge, där han föddes 1854. Hans fader, Anders Petter Pettersson, född 1824, spelade fiol och hade lärt av Gustafsson i Kårtorp, Gåsinge. Petter Pettersson spela-

de mest tillsammans med skräddare Lindgren i Taxinge; en skicklig spelman, vars fader varit klockare i Taxinge.

Nils Erik Vickman, Södertälje, är i likhet med Frans Pettersson född i Taxinge - 1880 - och hans melodier härstamma från samma källa. Vickmans fader, Johan Petter Vickman, som var spelman och född 1840, hade nämligen haft samma lärare i fiolspelet - Gustafsson i Kårtorp - som Frans Petterssons fader.

POLSKA efter Nils Erik Vickman, Södertälje

Uppt. OA

Vickman hade polskan efter Anders Gustaf Vahlström, Mariestad.

Anm. Vid % upprepas föregående figur.

POLSKA efter Frans Pettersson Södertälje

Uppt. OA

Text: Ja, vi gubbar, ja, vi gubbar, vi ä lustiga vi, vi, % .

Dä där kan du allri lära däjä,

sa Granlunds Petter

Från Jonas Herlin till Edvard Pettersson

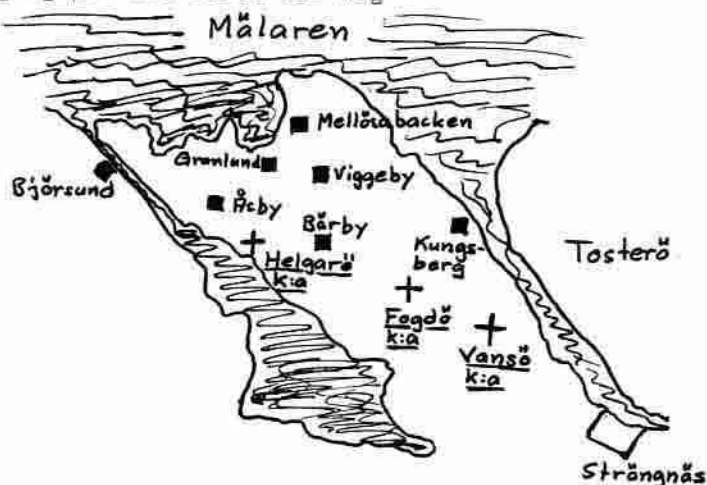
Ingvar Andersson

Helgarö, Fogdö och Vansö. Det är tre socknar på halvön Fogdön, som norr om Strängnäs nästan bildar en bro över Mälaren mot Uppland. Det är om det området, om dess spelmän och om dess låtar, som den här artikeln kommer att handla.

Om vi går tillbaka i tiden så långt som vi hittills har kunnat spåra en folkmusiktradition där, så hamnar vi i slutet på 1700-talet. På nordöstra sidan av Helgarön, och med bara ett smalt sund över till Tosterö, ligger en gård som heter Kungsberg. Där bodde under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet en spelman som hette Jonas Herlin. Enligt de uppgifter som finns om honom var han kring sekelskiftet 1700-1800 en mycket välkänd spelman, som vandrade omkring över stora områden i norra Sörmland och södra Uppland. Som nästan alla skickliga spelmän hade han elever i de trakter där han drog fram. En av dessa elever hette Robert Ludvig Kjellberg. Denne blev sedan en flitigt anlita spelman under första hälften av 1800-talet. Han var också klockare i Fogdö. Han dog 1860. En av Kjellbergs elever, och hans arvtagare som traktens storspelman, var Pehr Ericsson från Granlund i Helgarö. Pehr Ericsson var född någon gång på 1820-talet och dog

i början på 1900-talet. Det är också efter honom som vi har de första låtuppteckningarna från Fogdön. (När jag skriver Fogdön menar jag hela halvön, inte socknen Fogdö enbart.)

Den folkmusikforskare som först intresserade sig för musiken i norra Sörmland, och då speciellt musiken på Fogdön, var redaktören K.P. Leffler. Han var kanske främst intresserad av uppländsk folkmusiktradition, han har också skrivit om nyckelharpspelet på Skansen, men det var under sitt sökande efter ursprunget till en sydväst-uppländsk dialekt som han intresserade sig för norra Sörmland. Han fick då från Södermanlands fornminnesförening ett anslag för att teckna upp låtar från Strängnästrakten, och under våren 1898 samlade han musik från Härads socken i väster till Mariefred i öster. Lefflers uppteckningar innehåller 123 st låtar som han kallar för "sextondelspolkor", 126 st "åttondelspolkor och hambopolketter", 98 st valser, 8 st marscher, 10 st angläser, 10 st kadriljer och 9 st polketter. Tillsammans 348 st låtar. Av dessa är 225 st efter Pehr Ericsson, fördelade på 99 st sextondelspolkor, 30 st åttondels och hambopolketter, 76 st valser, 10 st angläser och 10 st kadriljer.

Leffler har också redogjort för hur man brukade spela de olika typerna av låtar, och följande "bruksanvisning" är hämtad ur förordet till första delen av notsamlingen, som kom i två delar under titeln Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, del X och XI, utgivna av Södermanlands förminnesförening.

Om sextondelspolskan säger han så här: "Hennes melodi är bildad af öfvervägande sextondelsfigurer. Alla tre taktdelarna äro likformigt markerade ända ut i sista takten af repriserna, hvilken oftast slutar med en fjärdedel på sista takt delen, under det åttondelspolskans repris slutar på sista taktens andra fjärdedel. Men de många tonerna på hvarje takt del göra hvar och en liksom fullviktigare än de lätt markerade takt delarna i hambopolketten och gammalvalsens, hvartill kommer att sextondelspolskan spelas långsammare. Stundom eger synkopering rum, liksom i Webers m. fl. polonäser".

Om åttondelspolskan skriver Leffler följande: "Hennes melodi är bildad af öfvervägande åttondelar, som ofta äro punkterade. Härigenom uppstår en kraftig rytm lämpad för en bestämd stegföreling sådan som i hambopolskan, som just utmärker sig för det fasta steget med knäböjning på första fjärdedelen i hvarje takt. Hambopolskan kallas i norra Södermanland för hamburska eller hampurska och är gammal på trakten, men dansas nu ej mycket. I stället dansas hambopolkett. Härvid utjämna dock spelmannen markeringen, som i dansen ej motsvaras af något fast steg; tvärtom dansas denna dans bäst efter melodier, som passa för polka-mazurka. Spelmännen i norra Södermanland

skilja dock ej melodiformerna till namnet - ehuru de äro medvetna om skillnaden i markeringen - utan kalla såväl hampurskans som hambopolkettens melodier utan åtskillnad för polska".

Om klassificeringen av polskorna skriver Leffler följande: "Man träffar ej sällan polskor, som äro af så utpräglad karaktär, att man ej med bestämdhet kan hänföra dem till den ena eller andra arten, såsom man nog kan märka i denna samling. I sådana fall får man låta det allmänna intryck, som man får af polskan i hennes helhet, bestämma, till hvilken grupp man vill hänföra henne".

Titta på musikex. 1 och 2, båda hämtade från sextondelspolskorna.

I Lefflers uppteckningar finns sällan några bindningar utsatta. I stället lämnar han en "bruksanvisning" i förordet. Där står det: "Och slutligen är att märka, att fiolspelmännen ha ett tämligen genomgående föredragnings sätt i afseende på sina bindningar, hvilket kan uttryckas i följande hufvudregler:

Af fortlöpande åttondelar bindas två och två; i en skalgång af åttondelar spelas ibland alla tonerna obundna och t.o.m. något staccato.

Af fortlöpande sextondelar spelas ofta hvartannat par bundet, hvartannat obundet. Vid en figur af en åttondel och två sextondelar tages åttondelen staccato och sextondelarna bindas.

Förslag och trioler bindas.

Detta blott såsom hufvudregler, hvilka dock naturligen ej tillämpas utan undantag. I

1. Polska efter Pehr Ericsson, uppt. av Leffler.

2. Polska efter Pehr Ericsson, uppt. av Leffler.

öfrigt vacklar bruket, så att samma spel-
men utför samma ställe olika den ena gången
och den andra".

Om sitt möte med Pehr Ericsson i Granlund berättar Leffler följande: "När jag första gången besökte Ericsson, som bodde midt inne i skogen långt uppe i Helgarö, fann jag honom gräfvande utanför sin stuga. På min hälsning: "Goddag, är det Ericsson i Granlund?" fick jag först endast en fundersam blick till svar, men vid förnyad fråga upplyste han:

- Ja, de skä väl vara de!

Jo, jag har hört att Ericsson skall vara en stor spelman och jag går ikring och samlar gammal musik och tänkte fråga, om Ericsson

skulle vilja spela någon gammal bit för mig?

- Inte! Ja' spelär aldri' nu, ja' ä' ätti år å har glömt allting å inte bryr ja' mej om et för ræsten. Inte!

Det lät så bestämdt afvisande, att jag redan ansåg ändamålet med min långa vandring förfeladt; men för att åtminstone ej gifva tappt, så länge ej allt hopp var ute, slog jag mig ned på en sten bredvid gubben och vi började språka. Han fick veta hvem jag var, hvilka spelmän och andra personer på trakten som jag kände o.s.v. hvarjämte vi pratade om allt möjligt annat, om ångbåtsresor, Strengnäs domkyrka, vårsådden, Häffners psalmbok, spansk-amerikanska kriget m.m. Efter omkring en halftimme ansåg jag

tiden vara inne för ny attack och framtog ur min portfölj afskrifter efter flera spelmän. Han besåg dem noga, kände igen en och annan melodi och anmärkte slutligen:

- Ja, de synes att herrn allt ä hemmä i noten - de går väl an å stigä in.

Nu visste jag att isen var bruten. Ericsson lade genast fram för mig flera notböcker, som han själf skrifvit, och snart tog han också fram fiolen, och hans gumma bjöd på kaffe. Och så satt jag och skref hos honom så länge jag orkade. När jag skulle gå, ville jag börja underhandla om att få köpa hans notböcker, men därtill nekade han tvärt, hvarvid han dock tröstade meddelade, att om jag ville köpa något gammalt, så hade han en gammal bibel att sälja.

- Nå, ville han låna mig noterna då, om jag ställde hur stor pant han önskade, för deras riktiga återlämnande?

- Nej, det var så konstigt, så det hade han

inte lust till.

- Nå, kunde någon bekant möjligen få låna dem?

- Nej, det trodde han inte heller han ville gå in på.

I mitt bekymmer vände jag mig nu till församlingens präst. Han lyckades få låna notböckerna, och jag använde en hel veckas ihärdigt arbete att ur dem urskilja och afskrifva hvad som var användbart. Sedan besökte jag Ericsson ånyo och afskref efter hans föredrag åtskilligt, som ej fanns i böckerna".

Detta om Leffler och "Granlunds Petter". En av de spelmän som "tog över" efter Pehr Ericsson var Frans Johansson född 1874 på Aspö, vars melodier till en del blev upptecknade av Dille Andersson 1936. Johansson bodde då vid ett ställe som hette Mellösbacken. Han hade sin repertoar i huvudsak efter Pehr Ericsson och sin fader, som hette Johan Magnus Dahl, soldat och boende vid Bärby i Fogdö sn.

Lefflers uppteckning
efter Karl Gustav Sjögren
3 från Aspö När jag dansar med min lilla vän.

Lefflers uppteckning efter Pehr Ericsson, Helgarö

4. Polska efter Frans Johansson

Uppt. O.F.

Fler Spelmän att nämna från samma område, och som också besöktes av Olle Andersson 1938 är t.ex. Sigurd Lönnkvist, Lönnberg i Fogdö. Han hade lärt sig spela av en bröder, som i sin tur lärt av den förut nämnde soldaten Johan Magnus Dahl.

Vid Olle Anderssons besök uppe i Helgarö bodde vid Granlund en annan spelman Arvid Lundqvist. Han var fiskare, och hade som ung grabb lärt sig spela av sin fader.

Den spelman som för oss knyter ihop alla melodiuppteckningar från Helgarön med en klingande bild av musiken där är Edvard Pettersson. Edvard, numera boende i Skebo-kvarn mitt i Sörmland, är född 1896 vid

Väla i Helgarö. Han bodde fram till 1963 vid Viggeby i Fogdö sn. Han har fått sina melodier till stor del från de här omtalade spelmännen, Johan Magnus Dahl, Arvid Lundqvist och Frans Johansson.

Bl.a. spelar Edvard majstångsmarschen, och om denna berättar han att den brukade alltid spelas när majstången skulle resas på Åsby ås. Då samlades hela traktens folk nedanför åsen, där man sedan lövade (majade) stången. Efter detta bars majstången av de unga upp på åsen, där den restes. När majstången bars upp gick spelmännen med och spelade just den här marschen.

Edvard berättar också om hur man vanligt-

5. Polska efter Sigurd Lönnkvist, som hade den
efter soldaten Dahl

Uppt. O.A.

The musical score for 'Polska efter Sigurd Lönnkvist' is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp, and a 3/4 time signature. The melody is characterized by eighth and sixteenth notes, often beamed together. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

vis bar sig åt: om man var fler spelmän som spelade tillsammans till t.ex. dans. Var man två som spelade så spelade en melodistämman medan den andre alltid sekunderade. Var man tre så spelade fortfarande en melodistämman medan en sekunderade på de "höga" strängarna och en på de "låga". Detta för

att det skulle bli rytmisk och bra dansmusik.

Alla de här publicerade låtarna med undantag för sextandelspolskorna spelas också av Edvard, som lärt sig dem i sin ungdom.

6. Majstångsmarsch från Åsby ås, efter Arvid Lundqvist

Uppt. O.A.

The musical score for 'Majstångsmarsch från Åsby ås' is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time (C) signature. It consists of six staves of music. The melody is characterized by eighth and sixteenth notes, often beamed together. The piece includes first and second endings, marked with 'I' and 'II'. The first ending leads back to the beginning of the piece, and the second ending leads to a final cadence. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

7. Polska efter Arvid Lundqvist, uppt. O.H.

Handwritten musical notation for a piece titled "Polska efter Arvid Lundqvist, uppt. O.H.". The notation is written on four staves in G major (one sharp) and 3/4 time. The first staff begins with a treble clef and a 3/4 time signature. The music consists of eighth and sixteenth notes, with some slurs and accents. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

ÅKER och SELEBO

Visor

Knapp Bertil

Att forska i folkmusik är roligt. "Att forska är väl o.k.", tänker du, "men finns det något outforskat kvar, allt är väl nedtecknat eller glömt?"

I mars-april 1929 gick Axel Ringström runt i gårdar och på ålderdomshem i Strängnäs och Vansö socken och tecknade ner visor och skillingtryck.

Allt finns nu samlat i en tjock pärm.

Många av uppgiftslämnarna har varit kvinnor som i sin tur fått visorna av sina mödrar t.ex. Josefina Andersson g.m. Karl Andersson, Aspö socken, har lämnat åtta visor som hon kallar "Mors visor". Mor var Sofia Sjögren f. Hagberg, Toresunds socken.

Ett exempel från "Mors visor" är "En sorglig visa och dess sorgliga historia".

"Det var år 1835. På den tiden voro bönderna, som hörde under Tynnelsö herrgård skyl-

diga att göra dagsverken åt herrgården. Var gård skulle hålla dräng och hjon åt Tynnelsö. På Tynäs strax intill Strängnäs hade de en stor äng. Där låg folket i lador och logar medan de höll på med höbärgningen.

En kväll gav sig tolv stycken unga karlar från Tynäs i en liten båt in till Strängnäs för att festa. På återvägen var de så illa därav att båten kantrade. De omkom alla utom två.

En soldat, Anders Börd, som mor kände har talat om för henne att han diktade den här visan om den händelsen. För var gång han sjöng den grät han. Men så sken han opp och sa: "Jag fick femti riksdaler för den visan jag."

Snart blev visan allbekant och då ville de ha den på tryck i Västerås, och skickade ut en karl att hämta den hos Anders Börd. Karlen gick ner sig på isen och drunknade han med.

Visa av Anders Börd

Josefina Andersson efter sin mor

I Över Selö socken så haver det sig hänt ett öde som aldrig hört nämnas att
några unga män, som foro från sitt hem, men döden sin bäge får dem spände.

1. Över-Selö socken så haver det sig hänt ett öde som aldrig hört nämnas, att några unga män, som foro från sitt hem men döden sin bäge för dem spände.

2. Ett tusen åtta hundra och trettioafem den tjugofjärde uti juli månad då vågens hårda knall och dess brusande svall tog tio unga män ifrån jorden.

3. En bonde från Viggby han miste son och dräng. Betänk, vilken sorg det månde vara. Han ingen nu har att lita sig till, han kommen är till åldriga dagar.

4. En resa från Tynäs till Strängnäs de antog. Till staden så kommo de ock lyckligt, men när de skulle hem, så möter väl dem, ja, döden och en faslig räddhåga.

5. Uti en liten farkost de gävo sig från land. Tolv drängar i sällskap de voro. Kanhända de glömde Gud Fader och Hans Son, ja också Gud den Helige Ande.

6. Om någon är som veta vill, vem som visan diktat har så kan ni det så vetteligt få veta, att jag är soldat, mitt namn är Anders Börd från Södermanlands regemente.

I pärmen träffar man flera gånger på en gammal bekant sång "O, tysta ensamhet". Vi är vana att höra den melodin som jazzpianisten Jan Johansson presenterade.

Sången finns hos nästan alla uppgiftslämnare i pärmen men ingen är den andra helt lik.

Exemplen här nedan är från Albertina Andersson, Aspö socken, och Gustav Welanders, Vansö socken.

Albertina Anderssons variation har notskriften uppåt och Gustav Welanders har notskriften nedåt.

O tysta ensamhet, var skall jag nöjen finna? Bland sorg som ingen vet skall mine dar förrinna en börda tung som sten mig trycker var jag går. Bland tusen finns knappt en, som kärlek rätt förstår.

1. O tysta ensamhet
var skall jag nöjen finna?
Bland sorg, som inget vet
Skall mine dar förrinna
En börda tung som sten
mig möter (ev. trycker) var jag går
Bland tusen finns knappt en
som kärlek rätt förstår.

2. Emellan dig och mig
där tändes upp en låga
där tändes upp en eld
som varit en daglig plåga
Hur skall jag dämpa den
vet jag alls ingen råd
Jag suckar till min grav
om jag dig ej kan få.

3. Det stod ett litet lamm
uppå en branter klippa
då kom en falsker räv (ulv)
när lammet ville dricka
och se, det trogna lamm
av ulven blev bedrä't
Alltså är gossars lag
att narra flickor snart.

4. Har jag dig aldrig sett,
visst har jag lycklig varit,
men dina ögon blå
de hava mig bedragit.
Och från min födslostund
allt intill denna tid
har jag ej annat tänkt
än att du skull' bli min vän.

Några av de äldsta visorna i pärmen är nog stjärngossevisorna, som stjärngossarna gick från gård till gård och sjöng.

F.d. tornväktare Johan Albert Pattersson

f. 1850 i Vansö socken. Fadern flyttade till Tosterön då Johan Albert var 2 à 3 år. Han var med om stjärnsång på Tosterön från 13-14 år. Han lärde sig sålunda de här meddelade stjärnsångerna på 1860-talet.

God morgon, god morgon både fader och mor, hus-
bonde, mat-moder vare lustiga nu.

Vi får önska eder alla en fröjdefull god jul, ifrån
sönger och o-lycka be-var-e eder Gud!

Så här berättar August Vilhelm Jansson f. 1851 i Toresund.

"Annandagsmorgon var man ute med stjärnan. Vi brukade vara en fyra stycken. Sedan när jag kom till Svartsjölandet var det så allmänt att sjunga stjärnsånger, men vi hade stjärna hemma också.

En förde stjärnan, de andra bara sjöng och följde med. Och så var vi utklädda. Vi hade

masker som vi köpte i Stockholm så de hade inte kunnat känna igen oss på villkor.

Men ingen var Herodes eller Judas, och ingen vise män heller, fast jag minns inte om vi inte hade en som gick med en sorts pung ändå.

Till sist en av stjärngossarnas tackvisa Uppgiftslämnare Gustaf Welander

1. Nu så slutar vi vår visa, nu så ändrar vi vår sång, nu så vända vi till - ba - ka med vår pajas och pung

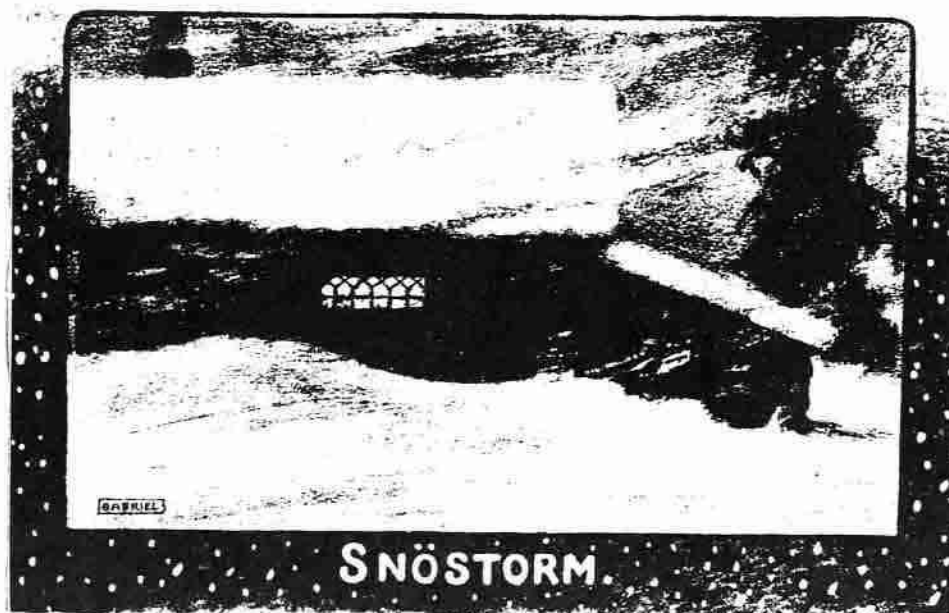
2. Nu så tacka vi Eder alla för det goda vi fått. Trak- teringen haver vi in - te för - smått.

1. Nu så slute vi vår visa
nu så ändra vi vår sång
nu så vända vi tillbaka
med både pajas och pung
2. Nu så tacka vi eder alla
för det goda vi fått
trakteringen haver
vi inte försmått

3. Ännu en gång vi säga här
till alla som härinne är
adjö farväl!

(Så här är Arvid Welanders variant)

3. Adjö farväl åt alla
som härinne är
Ännu en gång vi säga här,
adjö farväl.

EN NOTE BOK

ANDERS LARSSON, EN NOTE BOK

Arne Blomberg

Så har då den andra delen av Sexdregasamlingen kommit i tryck. Den första delen, Johannes Bryngelssons notbok från 1774, kompletteras nu med 132 poplåtar från tiden omkring 1800.

Det är givetvis även denna gång den driftige Ulf Kinding i Göteborgs Spelmansförbund som står bakom utgåvan.

Häftet innehåller förutom närmare hundra-talet polonäser 26 menuetter, 2 kontradanser samt en marsch och en aria.

Polonäserna är huvudsakligen av åttondels-typ och är ett utmärkt studiematerial för jämförande melodistudier. Av kontradanserna är den ena av 6/8-typ och den andra av 2/4-typ. "Marschen" går i 3/4-takt. ursprung och användning är okänt.

Häftet är nästan gratis. Sätter du in 6:- på postgiro 52 36 90 - 6, Ulf Kinding, så kommer häftet med posten!

Lag & rätt

Sörmländska Häradets domböcker från 1500-talet

I Sörmlandslåten nr 2/1976 presenterade vi ett urval från Öster- och Västerrekarne. Många läsare har hört av sig och påpekat att den svåra svenskan gjorde läsningen omöjlig. Av den anledningen presenterar vi den här gången en översättning av de två första styckena, samtidigt som vi hoppas att det skall göra läsaren vänligare stämd mot artikeln.

Domboken på de förnämsta saker och ärende, som för rätta komma är i Akers härad anno o.s.v. 1596.

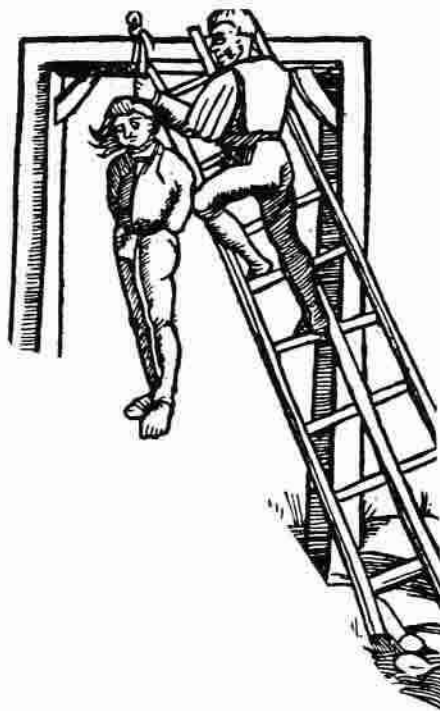
Haver min nådige herre själv behållt härads rätten på detta året.

Uppå detta föreskrivna år hölls laga ting i Ellesunds tingstuga den 11 januari i närvaro min nådige herre och förstes fogde Börje Nilsson.

Sammatid kom för rätta Pär Nilsson i Småengetorp och bekände sig hava stulit ett sto ifrån Tomos i Göksten, item en häst från Mag i Skälby, en kviga ifrån Jöns i Malmby, en bock ifrån Olof i Norby och blev därför dömd till gren och galga för gärningarna sina.

Sammatid kom för rätta här Erik i Övresela och tilltalade Erik i Hageby, att han hade köpt av honom 9 sägstockar och givit honom 6 spann råg och 12 öre penningar att han skulle låta såga dem. Där tillsvarade Erik, att han körde tillbemälde stockar fram och icke lät skära dem som han lovade. Och när hammarsmedjan byggdes, togos stockarna bort till byggnaden emot hans vilja. Men efter Erik hade tagit betalning för sågarlönen och icke lät skära bräden och så säga Erik till som han lovat, skulle han annu köra honom så många stockar eller giva honom sin råg igen.

ÅKER

(1596)

(Södermanlands landskapshandling 1596: 1)

Dombokenn^{1, 2} på the fö[r]nemste saker och ärendhe, som för retthe komne
 ähre i Åkers häred anno *etcetera* 1596.

Haffuer *min nådige* herre sielf beholled häredz renthan på tette äredh.

Nemdenn:

Anders i Eldma	Jöns i Berga
Pär i Knwdzberg	Oloff i Helgare
Jöns i Löffninge	Folke i Wölenäs
Mikell i Roklendha	Mikell i Ellesund
Nils i Forssa	Clemetth i Rotteby
Benck[t] i Ekesa	Nils i Iersta

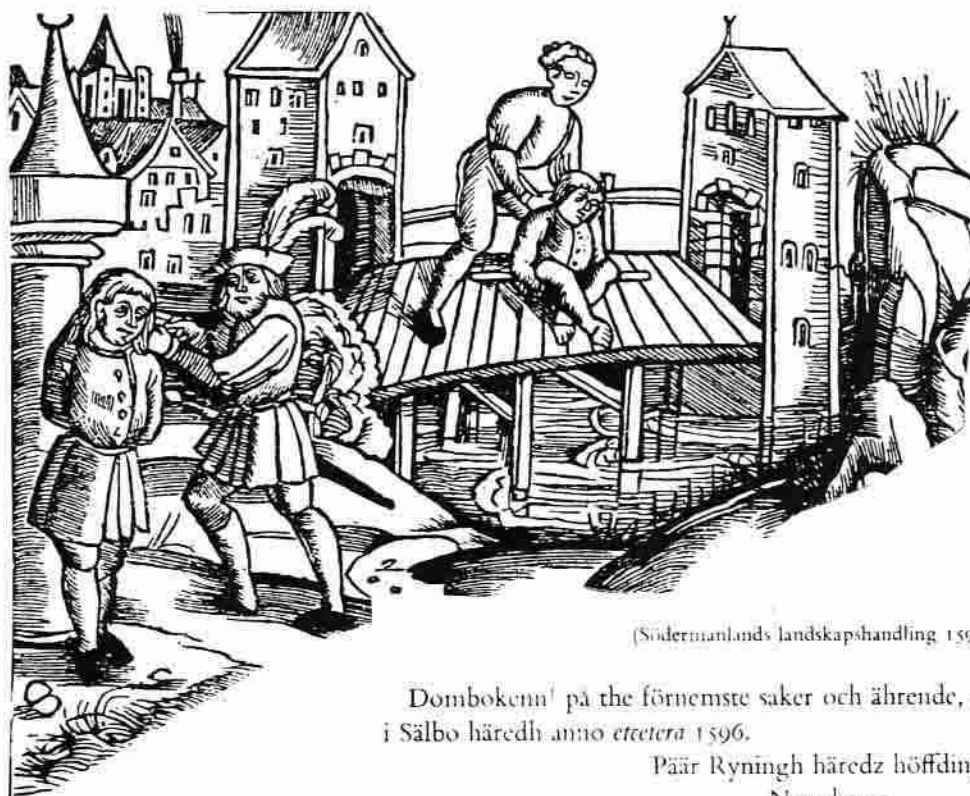
(11/1)

Wpå tette förscreffne åhr hwlttz lagating i Ellesundz tingstwgw then 11
 januari i närwäre *min nådige herre* och förstes fogde Börje Nilsson.

(1) Sammatid kom för retthe Pär Nilsson i Smäengetörp och bekendhe sig
 haffua stwldih ett stoodh ifrån Tomos i Gökstenn, jtem en hesth ifrån Mag³ i
 Skiälby, en quiga ifrån Jöns i Malmby, en bock ifran Oloff i Norby och bleff
 therföre dömd til grenn och galga för gerning sinä.

(2) Sammatid kom för retthe här Erich i Öffresela oc tiltalade Erich i Hageby,
 att han hade köppt aff honom 9 sågestockar och giffuid honom 5 spen rog och
 12 öre peninge att han skulle lätta såga them. Ther tilsuarade Erich, att han kördhe
 förbemelte stockar främ¹ och icke lätt skära them som han loffuade. Och när
 hamarsmidian bygdes, toges stockanar bortt / tiill bygningen emodh hans wilia.
 Men effter Erich hadhe tagiid bettalning för sågare lönen och icke lätt skära
 bräden och så seia här Erich til som han hade loffuad, skulle han ennw köra honom
 så många stokar eller och giffua honom sin rog igenn.

(Södermanlands landskapshandling 1596:12)

SELEBO

(1596)

Dombokenn¹ på the förnemste saker och ährende, som för retthe komne ähre i Sälbo häredh anno *etcetera* 1596.

Päär Rynyingh häredz höffdinge.

Nemdemn:

Nils i Lida	Pär i Wigby
Siffred i Skär	Måns i Huittinge
Pär i Lyteslundha	Måns i Loodsta
Pär i Wandesta	Anders i Ramssöö
Hindrich i Huseby	Erich i Kräffüesta
Nils i Norby	Jöns i Käffüesta

(1) Sammatiid kärde Benektt i Hwseby 'oc talade' til Siffredh *ibidem*, att han körde igenom ett led och icke stenge igen effter sig, och ther igenom kommo swin in och giordhe Benektt skada på hwette. Tha dömdhe nemden, att Siffred skulle giffua Benektt hwette igenn i span.

(2) Jtem kom för retthe Pär Erich son i Fröberga samptt [och]¹ hans brödher och taladhe til Pär Pähr son i Enögla, att han för någre år sedan hade tagiid en båtth widh Ransöö landett och rotth öffuer siönn *medh*. Och när theres måg Oloff Pär son i Hwseby samptt teres 'syster', som båtten¹ hadhe [t]agiid¹ til lena, kommo til siönn och båtten war bortta, [och]¹ thå bläste en stor storm, thå toge the sig en elack ö[k]ja¹ och wille fara öffuer *medh*, [och] bliffue the båden bortta. Therföre wille the skylla Pär Parson för teres dödth. Ther [o]m¹ wii ransakade. Och effter förbemelte⁴ Pär Parson war till bynn / och befrågadhe sig, om någon wiste hwem båtthen hadhe förtht tiitt. efftter han wiste, att båtten hördhe Lasse Olsson i Hörn till och war illa wdragin, så att åranar som wore leste widh båtthen hengde i wattnedh, tenekte han, att han skulle wara oloffuandes utth förder, och tog så båtthen och förden til then som båtten til hörde, och the wore stadd på bygda landett och goffue sig wttii farlighett wttan nödh, bleff förbemelte Pär Pär[son]¹ frii sagd för theres dödth walla både för födde och ofödde, att honom ingen skall här effter therom quelia eller tiltala widh sina peninge.

(1) Sammatiid kom för retthe Mattz smedz hwstrw wid skepgålen benemdh Karin och bekende sig haffua giortt hor *medh* Benektt Hindrich son i Wedhörnn. Och effter förbemelte Benektt hade rymptt och Mattz gaff henne ifrån sig, bleff hon förddh til Tynnelssö ther att ståå sitth straff.

En känd visa

Henry Sjöberg

När man som jag tillbringar mycket tid bland olika grupper med spelmän och dansare runt om i vårt vackra land så är det ofrånkomligt att man finner gemensamma drag som kan vara av intresse. Idag sjungs "Gyris-Anders gänglåt" över hela vårt land. Många människor kan texten utantill och den tycks ha blivit något av en modern allsång för grupper intresserade av äldre tids kultur.

För Er i Södermanland kan det kanske vara av intresse att få veta att visan finns belagd i Södermanland. (Jag höll på att säga naturligtvis, men ångrade mig i sista stund.)

Här följer den i alla fall som Albertina Andersson, Strängnäs, minns den från Aspö omkring 1870:

v.1. Si go afton, si go
v.2. Har du silver, har du
koll min utvaldaste vän;
gull, har du kj-sjoma flully
Har du hälsan, visst gläder det
har du pengar, visst gläder det
mig, har du hälsan, visst ro-
mig, har du pengar, visst ro-
ar det mig, har du hälsan
ar det mig, Ett förnöj-
och mår bra, som jag tror väl
samt sinn, det är rike-
att du har, har du hälsan visst
domen min, förtre är, an båd
glä-der det mig, v.3 Förr ska
sil-ver och gull.

må-ne och sol falla
neder på vår jord, förrän jag
ger, i från minna ord,
Förr ska sjöar och land bliva.
torra som en sand,
förr än jag tager
mig nå-gon ann'

Meddelad av
Albertina Andersson, Strängnäs.
Visan härd på Aspö

Om VÄXTVÄRK och dess följder...

Henry Sjöberg

Det är naturligtvis mycket som kan gå snett i en växande folkrörelse. Man kan kanske klassificera det som växtvärk. Folkdansrörelsen idag är ett bra exempel på detta problem. Jag får ibland en känsla av att växtprocessen är så arbetsam att man inte hinner hålla ordning på alla grenar i det stora trädet.

Orsak och verkan är alltid svårt att diskutera. Om jag nu säger att i den växande folkdansrörelsens spår har följt ett vaknande intresse för den svenska allmogekulturen så är det underförstått att det lika gärna kan vara tvärtom.

Men det jag vill ta upp till diskussion här är inte företeelsernas inbördes rangordning utan snarare några specifika företeelser som jag funderat över.

Det första är detta: håller vi på att skapa en ny "grön bok" av våra danser upptecknade under de senaste decennierna?

Mycket talar för detta. De som gjort detta uppteckningsarbete är, hoppas jag, väl medvetna om att det de återgivit är t.ex. ett sätt att dansa från en ort. Ett exempel: 1925 så filmades sättet att dansa i Leksand, det som kallas "leksandslåten". Om man strikt från filmen skulle göra beskrivningar så skulle det bli lika många beskrivningar som det förekommer dansare i filmen d.v.s. 8-10 st.

Ett annat exempel. Det har tecknats upp polska från Boda. Polskevarianten står också under den benämningen. Men ute i landet får dansen beteckningen Boda-polska. Jag hoppas Ni förstår skillnaden. Från att ha varit en variant av polska efter en (eller flera) meddelare från Boda har varianten helt plötsligt blivit det enda sättet att dansa polska från Boda. Det kan väl inte vara meningen med hela uppteckningsarbetet.

Problematiken ligger till en del hos upptecknarna som inte klart sagt ifrån att det från respektive ort finns mer än ett sätt att dansa polska. Men det största felet ligger naturligtvis i själva traderingen, d.v.s. överförandet av varianten till huggade spekulanter. I själva överförandet ligger en stiliserings- och likriktningsfaktor som är svår att komma åt. Jag tror inte att vi kan göra någonting åt det för närvarande utan enbart acceptera och vara medvetna att dessa faktorer spelar in. En sak kan vi emellertid göra omedelbart. Vi kan döpa om danserna. Istället för att kalla en dans t.ex. Bodapolska så kan vi benämna den på det rätta sättet. Helst då t.ex. polska efter Anders Andersson från Boda. Då uppstår inte någon tvekan om vad det är frågan om.

Det här för mig egentligen rasht över till nästa punkt att behandla. De som lärt sig en dans direkt efter en traditionsbärare dansar dansen i sekundär tradition. Varför sekundär frågar Du då. Jo, för att man ska kunna återuppleva dansen i direkt tradition fordras att man lär sig den i dess rätta miljö, alltså där dansen använts. Det här kan ske i några specifika fall i vårt land idag. Ett exempel är kadriljdansarna från Fällieberga i Skåne. Gruppen förändras så

sakteliga genom att de äldsta inte orkar dansa med och några nya kommer in i stället. Men dansen utföres huvudsakligen i samma miljö d.v.s. den hembygdsgård där dansarna under många årtionden träffats och dansat. Gruppen har försökt att gå ut till andra grupper och förmedla sin dans men det har inte utfallit speciellt bra. Dansarna känner sig osäkra i den främmande miljön och dessutom kommer ett nytt element in. Människor frågar helt plötsligt vad de gör. Oftast vet de inte det eftersom de dansar efter hur de känner sig. Det betyder med andra ord att dansen är något olika varje gång.

Remarna finns naturligtvis men sättet att agera ändras. Men när de skall direkt lära ut dansen så blir dansarna osäkra kanske framförallt för den påtvingade exakthetens skull. Men åter till det som skulle behandlas.

Om vi nu är medvetna om att det vi återger dansmässigt inte är en direkt tradition så inser vi säkert också att den tolkning vi gör kan diskuteras. Det betyder att vi skall lära oss att skilja på dokumentation och tradering. Med vanligt språk betyder detta att det vi tecknar upp skall vi (naturligtvis) behålla i sin ursprungliga dräkt, men det vi lär ut skall vara en

tolkning av grundmaterialet där vi tar hänsyn till den förändring som skett sedan dansen användes i tradition. Det kan vara förändringar i musiken, alltså kan vi inte få exakt den musik som man en gång använde. Det kan bestå i att vi som använder danserna i dag inte tillhör samma yrkeskategori med allt som därtill hör med mindre muskelmassa, eller mjukare och lydigare kroppar genom den ständiga träningen. Allt detta och mer därtill bör vi ta hänsyn till när vi tolkar danserna. Det viktigaste är alltså att vi dansar samt att det fungerar till den musik vi får samt i den miljö där vi använder danserna. Om vi alltså tillåter oss en större frihet när vi tar upp våra danser så kanske vi kan få det vi alla hoppas på - ett nytt underbart "gammaldansande" i vårt land .....

Rättelse...

I Sörmlandslåten nr 2/1976 fanns en artikel "Rekarne, ur skrifterna". I artikeln ingick en dansbeskrivning (sid.12) till vilken vi beklagligt nog glömde att lämna melodien. Den följer här:

N° 182 *Simpromtu*

Skivspalten

Lillemor Wennerström

Den här gången har det gått ett helt år sen jag sist skrev om nyutkomna skivor, förra numret av Sörmlandslåten ägnades ju helt åt Gustaf Wetters minne. Alltså finns det ganska många skivor den här gången, en del kanske inte helt färska, men en skiva blir väl förresten aldrig gammal.

En mängd ovetta har jag hunnit få sen förra gången jag skrev också, både från spelmän som tycker de blivit orättvist bedömda och från folk som lyssnat på skivorna och tyckt annorlunda än vad jag gjort. Återigen vill jag då påpeka att det jag här skriver är bedömningar jag gör utifrån mina kunskaper, utifrån min referensram. Alla människor står på olika kunskapsnivåer och bedömer utifrån det, vilket gör att de flesta tycker olika om saker och ting. Men jag är övertygad om att flera som läser den här spalten säkert redan kommit underfund med hur stora mina kunskaper är och har kommit fram till att "allt som Lillemor tycker illa om gillar jag" eller tvärt om. Och då har man ju alltid något att rätta sig efter.

Jag försöker alltid att bedöma en skiva både som dansare och spelman. Som dansare måste musiken vara rytmisk, vara dansbar. Det är ett krav som inte går att diskutera. Men sen finns det bra och dålig dansbar musik också. Ibland kan musik vara helt felfri rytmiskt, men ändå inte ge den hjälp som dansarna behöver.

Som spelman tycker jag det är svårare att ge en bedömning. Jag har själv ställt upp mina bedömningsgrunder och det är följande. Blir jag spelsugen och går och hämtar min fiol då tycker jag att plattan fyller en väsentlig funktion. Jag tycker nämligen att det är detta vi borde kunna använda folkmusiken till, att få folk att spela. Spelmansmusik som låter som konsertmusik förstår jag inte riktigt meningen med, trots att den musiken kanske många gånger är mer tekniskt fulländad än en medryckande folkklät.

Ja, nu har jag försökt tala om lite hur jag bedömer skivor, men jag är alltid pigg på att diskutera. Så har du några synpunkter i ämnet, så hör av dig på ett eller annat vis.

Så över till skivhögen.

PILVEDSFLÖJT OCH HEDNASKRI (Odeon 062-35189)

Visst är det väl ett vackert namn på skivan? Lika vackert som skivans innehåll, vackra toner, men så förbått innehållslösa och tråkiga. Björn Ståbi och Kalle Almlöf har tagit Örebro Kammarorkester till hjälp för att föra ut folkmusik den här gången. "För att få hjälp att fylla i övertonen i svensk folkmusik" som det står på baksidestexten. Men spelmännen och orkestern hjälper aldrig varandra, de spelar var för sig.

Jag antar att den här plattan är gjord för människor som inte redan tycker om folkmusik, som behöver höra den "knepig, råa folkmusiken" inlindad i arrangemang av typ Gunnar Lundén-Welden på Hollywoodhumör (enl baksidestexten). Dock tvekar jag starkt att en skiva av den här typen kan få folk intresserade av vår musik. Och jag förstår inte hur Björn Ståbi och Kalle Almlöf kan låna sig till något dylikt.

EN ROLIGER DANS (Bordun BORLP-76-01)

Bengt Löfberg och Pelle Björnlert spelar gamla danslåtar från Öland, Småland och Östergötland. Och efter att ha lyssnat på den förra skivan är det en lisa för både öron och fötter att spela den här. Jag har blivit så spel- och danssugen varje gång jag lyssnat på skivan att jag ännu aldrig kunnat höra den till slut i ett svep. Jag bara måste hämta fiolen och spela en stund. Eller röra benen i dans. Du som varken dansar eller spelar blir inte lottlös heller. Skivkonvolutet innehåller texter till de sånger som sjungs på skivan, så ta och sjung med. 8 jämna polskor, 4 långdanser, 1 engelska och 1 schottis får du njuta av.

FOLKVIND (Oktober OSLP 514)

Folkvind består av ungdomarna Peter Erson, nyckelharpa, Torbjörn Näsbo, fiol och Eva Tjörnebo, sång. Peter och Torbjörn har sina låtar efter Viksta Lasse och Erik Sahlström och de framför här en blandning av låtar från Uppland och Hälsingland. Eva sjunger sånger från olika delar av landet. Några spår går att använda till dans, några går att sjunga med i (text finns på omslaget) och samtliga låtar kan man lyssna på med nöje. En del låtar är gamla, några är från tjugotalet och några av sångerna har fått helt nyskrivna verser.

Slutomdömet blir: En söt och trevlig liten skiva, välspelad och väljung, men med kanske lite för mycket respekt visad för musiken. Men den respekten släpper säkert till nästa skiva om några år, om gänget bara fortsätter spela tillsammans.

MITT UTI JÄMTLAND (OLAB SLP-027)

Lekstulaget, som spelar på skivan, är ingen konstant grupp, utan en ganska lös samling spelmän som träffas då och då. Står det på skivmappens baksida. Folk kommer och går. Tydligt har gruppen lyckats hålla sig konstant så länge att den här skivan kunnat bli till i alla fall. De som spelar är Ville, Göran, Richard och Olle. Villes skäggiga nuna känner jag igen på omslaget och vet att han heter Roempke i efternamn, men det hade varit

roligt att få reda på de andras namn också. Den här skivan är ganska lik Folkvind i sin uppläggning, en blandning avspel och sång, av gamla låtar, av nyskrivna låtar och lite 20-tals musik. Men där slutar likheterna totalt. Till skillnad mot Folkvind, så vet den här gruppen vad de vill - och vad de törs - göra med sin musik. De spelar kraftfullt, rytmiskt och otroligt lekfullt. Instrumenten de använder sig av är fiol, cittera, klarinett, munspel, gitarr och spilåpipa. En mycket dans- och hörbar skiva som jag rekommenderar.

JOEL JANSSON, Silverbasharpa (Musikmuseet MUM LP T)

Joel Jansson var 83 år när skivan spelades in 1975 och det är otroligt hur han kan vara så rytmiskt säker och stadig på handen. Det här är egentligen en unik platta. Den inte bara bevara en gammal spelmans spelsätt och hans låtar, den ger också en mängd fin dansmusik (ordentligt långa låtar) och dessutom en stor njutning för örat. 5 polskor, 3 valser, 2 polketter, 3 marscher samt Joels egna små berättelser mellan spåren får man. Ett litet texthäfte medföljer dessutom, med information om Joel Jansson och hans harpa.

RULLSTRÅK OCH TUNGBAS (Oktober ASLP 517)

Viksta-Lasse och hans bror Sven Larsson spelar Upplandslåtar. Man ska naturligtvis inte jämföra den här skivan med den förra, men det är svårt att låta bli. Här är samma typ av låtar, nästan samma ålder på spelmännen (Viksta-Lasse är 5 år och Sven 13 år yngre än Joel Jansson), men ändå har de så olika spelsätt. Medan Joel så konsekvent spelar låtar i tempo som går att dansa till, så ligger Viksta-Lasse och hans bror mer åt att spela så svåra låtar som möjligt så fort det går.

Den enda kontakt jag personligen haft med Viksta-Lasse har varit på de ärligen återkommande stämmorna i Universitetets aula i Uppsala. Där sätter man Viksta-Lasse på scenen och senare på natten på en stol i ett rum med en massa lyssnande människor som beundrande sitter vid hans fötter. Aldrig finns det några dansare med. Och min uppfattning är att man inte ska skilja en spelman från dansarna. Folkmusiken som estradmusik eller musik för sin egen skull, förstår jag inte. Tyvärr verkar man ha gjort så med den gamle dansspelmanen Viksta-Lasse. Men både Viksta-Lasse och brodern Sven är några av de få traditionsbärare vi har kvar, så därför tycker jag ändå att det är så viktigt att det finns en möjlighet att kunna köpa en sån här skiva.

„Husbondens röst.“

SPELMÅNSARVET FRÅN MEDELPAD Vol 1 (Forsaljud Follp 4)

Det här är också en skiva jag känner som angelägen att den finns. Atminstone den ena sidan. Man har samlat inspelningar av 5 olika spelmän, alla är nu döda utom en. Inspelningarna är från 50-talet och ger ett fint smakprov på musik från Medelpad. Spelmännen är Anton Högerberg, Anders Petter Sundin, Albin Lodin, Jonas Alfred Lidzell samt Joel Böhlén. På skivans andra sida finns nyinspelat material. Sven Englund och Kent Berggren spelar låtar efter olika medelpadsspelmän i arrangemang av Englund.

ÄLDRE DANSLÅTAR FRÅN VÄSTERBOTTEN (Kung Karls Spira KKS 001)

Gunnar Karlsson, fiol, Siw Burman, fiol och cittera samt Petter Perstrand, dragspel, har kommit samman och spelar av hjärtans lust. Danslåtar som verkligen är dansbara. Polskor, valser, schottisar, polketter, en kadriļj och en gånglåt. Allt finns dessutom samlat i ett medföljande häfte i noter och sångtext. Övre delarna av Norrland har länge varit en vit fläck på kartan för oss folkmusikvänner, men nu plötsligt finns både Norrbotten (genom Norrlätars skivor) och Västerbotten med i den folkmusikaliska bilden. Vilket är mycket roligt.

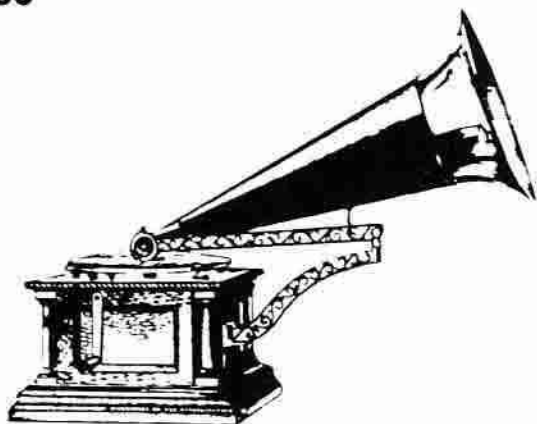
Gunnar och Siw har åkt runt de senaste året och lärt av spelmän och tecknat upp både musik och dans, och det är vi som nu får ta del av vad de funnit, mycket tacksamma för.

FOLK SOM VI (Manifest MAN 002)

Så har Norrlåtar kommit med sin andra skiva, lika lekfullt och hämningslöst spelad som den förra. Låtar från Norrbotten, nära den finländska gränsen både geografiskt och musikaliskt. Flera av låtarna sjungs också på finska. Den här skivan visar en yngre musiktradition än vad Gunnar, Siw och Petter gör på sin Västerbotten-skiva. Här har vi genomgående sekelskiftesrepertoaren representerad, och dansmelodierna har blivit uppblandade med en strejkvisa och en emigrantvisa. Alltsammans finns med sångtext och notbild i medföljande häfte. En skiva som gör en på mycket gott humör.

... A AN XR DET GLADJE A AN XR DET GRAT... (Ett minne för livet MILP-001)

En skiva där Styrbjörn Bergelt, Marie Selander och Susanne Broms spelar långdanser, sånglekar, skämtvisor mm, på stråklarpa, medeltida nyckelharpa, spilåpipa, bleckpipa, enkelharpa. Naturligtvis finns den massor av sång av Marie också. Melodierna är från hela landet, även med

lån från Estland och finska Karelen som har mycket mer bevarat av sin stråkarharpradition än Sverige. Långdans har den senaste tiden blivit den nya "modedansen" i många folkdanskretsar, och tillhör du dem, så är den här skivan ett måste. Om du bara vill lyssna till skön musik och sång eller kanske spela eller sjunga med, så har du absolut lika stor behållning av skivan. Texter och historik om instrumenten finns i ett litet häfte.

JÄRVSÖLATÄR (Kassett, Ungdomsringens Förlag)

Rolf Westerlund, Anders Henriksson och Eivor Kjellberg spelar Hälsingelåtar på ett mycket mjukt och skönt sätt. Jag antar att kassetten är gjord för att användas till dans, och den funktionen uppfyller den helt. Låtarna är alla spelade i ett lugnt, dansbart tempo, och det gör musiken inte desto mindre njutbar att enbart lyssna till.

Det tråkiga med kassetiformen är bara att det inte finns några uppgifter om varken låtar eller spelmän. Men huvudsaken är kanske att det är bra musik. Hela 11 polskor finns på kassetten, dessutom en snurrebocksmelodi, Kristin-Kristin samt två brudmarscher.

NORSKT LIVTAG (Sonet SLP 2061)

Det här är gammal dansmusik med Sven Nyhus kvartett. Nuförtiden kommer det ganska många gammaldansskivor och det kan ibland vara svårt att välja, men väljer du den här skivan så är du säker på att få musik som går att dansa till. Sven Nyhus förmåga att låta de andra instrumenten lyfta fram fiolen i förgrunden, gör att skivan är lika njutbar för öronen som för fötterna. Spelet blir mer likt den folkmusik vi är vana att höra, än en gammaldansorkester. 6 valser, 4 reinlender, 5 pols och 3 galopper innehåller skivan.

Dess skivor har jag inte hunnit lyssna så mycket på att jag törs ge något omdöme:

VARA FULA VISOR (Date-3001)

Rosa, Mona Wessman, Håkan Nilson och Bernt Östlund sjunger fula visor.

FOLKLÄR (YTF)

Ytterligare en skiva med fula visor. Här är det Bengt Sändh och Finn Zetterholm som sjunger. Texten till många av låtarna på båda de här skivorna finns i en bok med namnet "Fula Visboken", som kommit hos Tidens Förlag.

LÄTAR OCH VISOR FRÅN NÄRPES (OKAY OKELP 1007)

Ragvals Spelmanslag och Birgit Klävus spelar och sjunger låtar från de svensk-finska bygderna i Österbotten.

HALSBRYTARNA (OKAY OKELP 1005)

Halsbrytarna är ett gäng på 13 personer som spelar låtar från alla delar av Svensk-Finland. Polkor, schottisar och valser finns på skivan.

Du som bor på en plats där det inte finns någon väl sorterad skivaffär, och kanske inte kan få tag på plattorna jag skrivit om, kan skriva eller ringa till någon av följande ställen i Stockholm.

Folklore Centrum
Roslagsgatan 22
113 55 Stockholm
tel: 08/15 83 32

Ungdomsringens Förlag
Box 4144
102 62 Stockholm
tel: 08/42 06 87

Lester Records
Rörstrandsgatan 11
113 40 Stockholm
tel: 08/30 11 55

Folkdans och folkmusik

Eva Liljedahl

Vad är egentligen folkdans och folkmusik? Det går knappast att ge ett entydigt svar på frågan, men väl en förklaring på hur begreppet används idag.

När man i allmänhet talar om folkdans tänker de flesta på folkdansuppvisningar med dansare i färggranna folkdräkter. Danserna består ofta av många och invecklade turer, allting verkar svårt. Om man vid många av dessa uppvisningar kritiskt granskar både dansrepertoaren och dansstilen märker man att detta inte kan vara förknippat med begreppet folk.

Hur kommer det sig då att det kallas folkdans?

På 1800-talet levde och verkade Anders Selinder, balettmästare på Kungliga Operan i Stockholm. Till Karl XIV Johans 25-åriga regeringsjubileum 1843 gjordes ett nationaldivertissement i nationalromantisk anda, som den tiden krävde, och i det ingick några s.k. folkdanser, som Anders Selinder skapat. En av dessa danser var "dans för en morakarl och en kulla" (kallas numera daldans) och den var alltså direkt skapad för scen och för att dansas av balettdansare. Likaså gjorde Selinder de danser, som ingick i Värmlänningarna 1846, Vingåkersdans, Skrällåt, Fryksdalspolska och Jössehärads-polska. Till viss del hade Selinder danser, som dansades av folket på landsbygden, som förebild när han skapade dessa danser, men mycket var eget påfund. En av Operabalettens dansare, Charles Baro-wiak blev efter sin pension tobakshandlare i Uppsala. Där blev han tillfrågad av studenternas nybildade dansförening (1880), Philocoros, att lära ut Anders Selinders "folkdanser". Så skedde och i maj 1881 gjorde den sitt första framträdande iklädda folkdräkter. Medlemmarna var endast manliga studenter, vilket ledde till att hälft-

ten klädde ut sig i kvinnodräkter. Som parallell till detta kan nämnas att vissa gymnastikgrupper bestående av enbart kvinnor fortfarande gör uppvisningar med folkdans, där hälften är utklädda till män. Philocoros fortsatte sina framträdanden på olika platser i Sverige och detta resulterade i att fler och fler folkdanslag startades runt om i Sverige och Philocoros' dansrepertoar blev normgivande. Denna repertoar utökades med nya konstruerade danser, dels av Philocoros själva och dels av enskilda personer och folkdanslag. Några exempel på sådana nyskapade danser är Fjällnåspolska, som fick sitt namn av att den första gången uppfördes på Fjällnäs sanatorium i Härjedalen, vidare Västgötapolska, Östgötapolska, Jämtpolska, Ekeby-polska, Långdans från Närke m.fl.

Vingåkersdans.

Denna och övriga bilder är hämtade ur Philocoros album "Gamla svenska dansar och låtar", 1893.

1920 bildades en riksorganisation för dessa folkdanslag, Folkdansringen, som så småningom bytte namn till Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur, vilken numera är en riksorganisation med något över 37 000 medlemmar. Organisationen är registrerad som

en ungdomsorganisation och inte som kulturorganisation. På deras program står bl.a. folkdans, folkmusik och folkdräkter. De vill värna om och ta vara på vad de kallar ett kulturarv. Detta kulturarv är alltså ett skapat arv från omkring sekelskiftet, då målsättningen med dansen var fysisk fostran i Lings anda. Nykterhetsorganisationerna har också "folkdans" på sitt program, men frågan är om folkdansen i denna krets är ett mål eller ett medel att nå dess mål - nykterhet.

Naturligtvis har man haft musik till dessa danser, musik speciellt gjord för danserna, så att den passar till de olika turerna. Men, musiken har varit av sekundär betydelse. Danserna lärs in mekaniskt och när inlärningen av turerna och stegen är klar läggs musiken på som en utsmyckning. Man kan lika gärna dansa helt utan musik! Spelmanen blev en figur bakom ett notställ febrilt letande efter "rätt repris" till rätt tur. Denna situation är ytterst tråkig för en spelman och resultatet blev också att spelmännen gick sin egen väg med sina "spelmanslåtar" bort från dansen till att bli estradmusiker. Låtarna, som till mycket stor del var danslåtar, förlorade sin funktion som sådana och blev s.k. "spelmanslåtar", som man bara lyssnade på. Spelmanslag och spelmansförbund bildades, det första förbundet bildades 1925 i Södermanland. 1947 samlades förbunden i en riksorganisation, SSR, Sveriges Spelmäns Riksförbund. För närvarande är alla landskapsförbund utom Södermanlands medlemmar i SSR.

Den stora grundskillnaden mellan folkdansrörelsen och spelmansrörelsen är att folkdansrörelsen bygger sin verksamhet på en kring sekelskiftet skapad företeelse och spelmansrörelsen bygger på en tradition, dock med förlorad funktion. Därför uppstår det ofta problem när man idag återigen vill förena dansen och musiken, vilket är en av målsättningarna i den nya folkmusik- och folkdansrörelsen.

På 60-talet började ett nytt tänkande inom folkdans/folkmusik att försiktigt spridas,

Västergötlandskullor.

kanske främst hos den yngre generationen. Man protesterade mot de sceniskt skapade danserna, tyckte det var fel varudeklARATION att kalla dem folkdanser, när de egentligen aldrig hade dansats av folket och dessutom helt saknade folklig karaktär.

Detta nya tänkande har lett till att flera grupper, fria från folkdanslag och spelmanslag, har bildats och fortfarande bildas i stor utsträckning. Målsättningen är för de flesta att levandegöra musiken och dansen, att försöka hitta den karaktär dansen och musiken hade när den fortfarande levde i tradition och att få den att fungera i dagens samhälle som umgängesform. För att nå detta resultat krävs kunskap och inblick i dans- och musikhistoria, inte bara folkets utan även herrskapets danser och musik, inte bara svenskt utan även europeiskt, och dessutom bättre kunskap i folkets historia än vad skolorna kan ge.

På de senaste fem åren har intresset för insamling och dokumentation ökat avsevärt samtidigt som intresset för tidigare insamlat material också ökat. Kraven på arkiv och institutioner, som sysslar med folkmusik och folkdans blir allt större. Svenskt Visarkiv, en centralinstitution för insamlande och bevarande av svensk folkmusik har inte tillräckliga resurser att tillgodose

alla dessa krav. Därför är det till stor hjälp för dem med ett samarbete mellan dem och mer eller mindre ideellt arbetande personer ute i landet. Förhoppningsvis förstår myndigheter och landsting och kanske t.o.m. staten att anslag och stipendier till enskilda forskare är nödvändigt och att resursfördelningen av medel till dans och musik måste ändras, så att även folkets kultur kan överleva.

I augusti 1976 samlades ca 80 personer till ett folkdans- och folkmusikseminarium på Ingesunds folkhögskola i Värmland. Deltagarna hörde till största delen till de fria grupperna och syftet var att dessa människor skulle få möjlighet att diskutera de problem som rör sig kring musik och dans, att utbyta erfarenheter och att umgås kring dansen och musiken. Ett år senare följdes detta seminarium upp av två nya, ett i Burträsk, Västerbotten och ett i Bräkne-Hoby, Blekinge. Några av de ämnen som diskuterades var: Folkmusikens och folkdansens funktion i dagens samhälle. Folkdans folkmusik - del av utbildning i vårt Sverige. Hur förhåller vi oss till traditionen. I Bräkne-Hoby fick deltagarna praktiskt tillämpa dokumentation i form

P. 1976

av intervjuer och inspelningar av människor på ålderdomshem. Detta blev för många en start till att själva arbeta med inspelning och dokumentation på hemmaplan.

Den grundläggande skillnaden mellan de "traditionella" folkdanslagen och de fria grupperna är kanske inte så mycket repertoaren som sättet att arbeta med den. Vad gäller dansen har jag tidigare i artikeln redogjört för folkdansarens arbetssätt, det mekaniska dansandet. Det andra alternativet är att utgå från musiken och rytmen och låta detta tillsammans med dansen bli en helhet, helt avhängigt av varandra. Samma skillnad finns då inom musiken och dess utövare. Lagspel, och då särskilt om klassiska ideal råder med bl.a. starkt utvecklade arrangemang och notbundenhet, dödar helt improvisation och dialektalt och individuellt spelsätt och kan inte klassas som dansmusik. Likaså blir ett utslätat spel med takt- och rytmförändringar och med avsaknad av karaktär helt oduglig till dans. Med detta menar jag att man kan använda sig av en dans- och spelrepertoar med från början folklig karaktär och arbeta med den på ett mekaniskt sätt. Då kan detta inte räknas till ett alternativt arbetssätt och falla inom ramen för de fria gruppernas verksamhet.

Med den gröna vägen har också följt en folkmusik- och folkdansvåg och mycket har hänt med kanske främst musiken. Nya instrument och sättningar har tagits i bruk och folklåtarna har moderniserats och anpassats helt eller delvis till jazz, folkrock, pop, och andra stilriktningar. Positivt är att folkmusiken lever vidare, men om det bara blir i form av inspirationskälla till moderna stilar är detta en stor brist. Jag tror att folkmusiken och folkdansen kan smälta in i vår tid och leva vidare till kommande generationer utan att den för den skull ändras om och anpassas till elektroniska instrument och moderna arrangemang eller att den blir kommersiell.

Spelmansförbundets fonder

Södermanlands Spelmansförbund förvaltar idag medlen för två fonder samt en speciell insamling.

Den äldsta är Sörmländska Folkmusikfonden som bildades på Spelmansförbundets årsmöte den 16 mars 1968.

Av stadgarna framgår att fondens medel skall användas för att stödja den svenska, och speciellt den sörmländska folkmusiken. Hitintills har genom fondens försorg framställts en faksimilupplaga av Rosenbergs folkmusikuppteckningar.

Fonden har idag ett kapital av 9 017 kronor och 17 öre.

Gustaf Wetters Minnesfond instiftades på förbundets årsmöte den 19 mars 1977.

Ändamålsparagrafen lyder:

Gustaf Wetters Minnesfond har till uppgift att, i Gustaf Wetters anda, främja den sörmländska folkmusiken.

Förslag till användning av fondens avkastning kan ställas till fondstyrelsen, som i

samråd med Södermanlands Spelmansförbunds styrelse äger beslutanderätt.

Fondens kapital är idag kronor 3 527:-.

Slutligen beslöts på årsmötet 1977 att starta en insamling med namnet "Gustaf Wetters Minnessten". Som framgår av namnet vill medlemmarna i förbundet hedra minnet av Gustaf Wetter genom att resa en minnessten.

Resultatet av insamlingen är att fram till och med den 30 september har insamlats kronor 4 193:-.

Södermanlands Spelmansförbund vill genom sin styrelse framföra sitt varma tack till alla vänliga givare. Du som ännu inte hunnit med att sända en slant - vårt postgiro-nummer är 71 55 33 - 6 gällande för alla insamlingarna. Du är hjärtligt välkommen med ett bidrag men glöm inte att ange vilken insamling Du vill stödja.

Charles Svärddholm	Johanneshov	Margit Hultman	Stockholm
Vera Lidevall	Nynäshamn	Gunnar Brandén	Katrineholm
Olov Olsson	Katrineholm	Ragnar Larsson	Nävekvarn
Bror Andersson	Malmköping	Katarina Ståhl	Stallarholmen
Abel Andersson	Katrineholm	Artur Andersson	Enskede
Lennart Holmgren	Farsta	Rekarne Folkdansgille	Eskilstuna
Allan Ljungdahl	Södertälje	Arthur Andersson	Katrineholm
Emil Norberg	Kovland	I. Sewik	Katrineholm
Erik Myrén	Stockholm	Iréne o Henry Sjöberg	Rönninge
Olle Westerberg	Katrineholm	Hj. Geist	Enskede
Ivar Boström	Vallå	Astrid Gustafsson	Katrineholm
Signe Persson	Stockholm	Arne o Carin Blomberg	Södertälje
Sven Härdelin	Bergsjö	Katrineholms Spelmanslag	Katrineholm
Josef Krysanter	Motala	Olof Kärnell	Södertälje
Isaac Wallin	Växjö	Ragnar Forsgren	Örebro
Erik Smith	Rönninge	Björn Wetter	Linköping
Nils Eriksson	Strängnäs	Sune Åhberg	Fagersta
Millis Wetter	Katrineholm	Yngve Andersson	Södertälje
Arne Andersson	Sollentuna	Leif G. Johansson	Nyköping
Christina Frohm och		I. Andersson	Katrineholm
Anders Eklundh	Solna	Bengt Stenqvist	Norrköping
Rune Andersson	Södertälje	Fritiof Nyberg	Södertälje
Jan o Kristina Bochenski	Nyköping	Kungsörs Spelmanslag	Kungsör
Egon Nebel	Flen	Bertil o Evalisa Rydberg	Örebro
Arvid Karlsson	Trosa	Tore Sander	Solna
Gösta Johansson	Sköldinge	Sörmländska Folkmusik-	
Djulö Låttag	Katrineholm	fonden	
Henry Arnstad	Stockholm	Södermanlands Spelmans-	
Södertälje Spelmanslag	Södertälje	förbund	

ETT SÖRMLÄNSKT BONDBRÖLLOP

En bildsvit från Bergshammar

Lillemor Wennerström

I spetsen för bröllopsföljet rider brudgummen. Han bär sina bästa kläder, har firserat hår, blommor i skjortan, sabel och sporrar. Strax bakom honom, på hans högra sida, rider prästen, och därefter kommer sen de övriga karlarna ridande parvis efter varandra.

Kvällen innan bröllopsdagen hade de långväga gästerna samlats i bröllopgården tillsammans med förningsflickor från grannar och närboende gäster. Förmodligen hade spelmännen också samlats dagen innan, trots att detta förbjudits av sockenstämman redan 1767. När spelmän kom tillsammans blev det ju alltid spel, dans och supande, något som de styrande ville förhindra. Men säkerligen hade varken spelmän eller värd brytt sig om förbudet, utan spelmännen hade funnits där och sett till att stämningen varit hög kvällen innan.

Följande bilder har jag funnit i Fataburen 1947. De är några scener ur en bildsvit som visar hur ett bondbräöllop kunde gå till i Fogdö socken i början av 1800-talet.

Originalbilderna är laverade med tusch på handgjort papper och sammanklistrade till en fortlöpande svit, som i sin helhet mäter 30 x 935 cm. På ett linneomslag runt den hoprullade bildsviten, finns följande blyertsanteckning: "Bondbräöllop i Hannemyra ritadt av Baron C Ph Sack omkring 1830".

Årtalet 1830 förbryllar en aning. Kläderna som personerna bär, stämmer inte med detta datum. Dräktskicket speglar istället omväxlande 1700-talets slut och 1800-talets början. Prästen i Fogdö socken hade bevisligen inte en peruk av detta slag 1830. Den präst som sista gången bar den här typen av peruk var Jan Lars Hacksell som prästvigdes 1779 och avled 1825. Alltså bör detta sätta en gräns framåt i tiden, och en annan detalj ger gränsen bakåt. Herrgårdskuskens hatt (tschakå) började användas som uniformsmössa först 1814 och kan inte ha funnits på en kusk tidigare än det årtalet. Bröllopet bör alltså ligga i tiden någonstans mellan 1814 och 1825.

För att inte trötta er med mer text nu, låter jag bilderna tala för sig själva, med hjälp av några rader förklarande bildtext inunder.

Källor:

Sten Lundwall: Ett sörmländskt bondbräöllop, Fataburen 1947

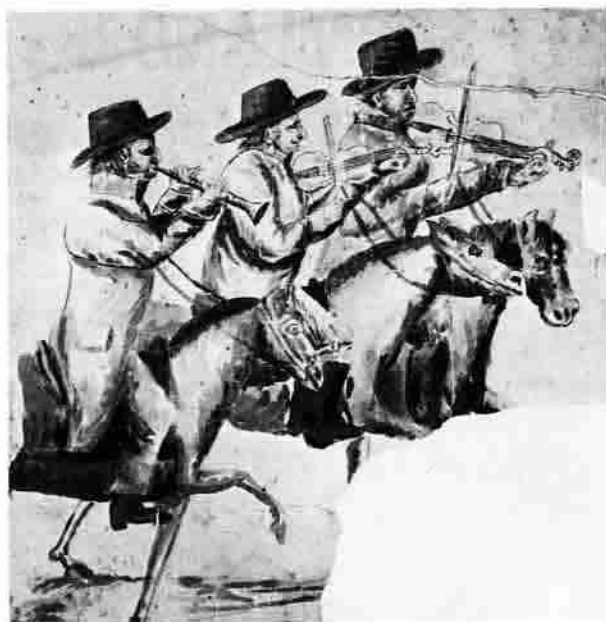
J P Martinelle: En utnött folkskollärares anteckningar och minnen, utg. 1900

Lars Hallman: Blacksta och Wassbro Soknar, Åhr 1748

Per Wieselgren: Neli Suecani, Ett bröllopsbesvär från 1700-talet

Mellan de ridande karlarna och övriga gäster kommer spelmännen. Oftast med en eller två fioler samt klarinett. De följer brudtåget fram till kyrkporten, men stannar utanför kyrkan under vigselakten.

"De två eller tre virtuoserna i tåget stannade i kyrkdörren, skrapande, filande och blåsande på sina instrument, så att det uppstod en gräslig dissonans, som aldrig fick sin upplösning. Dessa musikanter som synbarligen råkat ut för musikdille, behagade dock slutligen tystna vid intoneringen till brudpsalmen. Vigseln hade försiggått, och slutversen var spelad, men i samma ögonblick som sista tonen förklingade, började åter den förskräckliga musiken i dörren. Jag vill minnas, att detta hindrade mig från att spela något utgångsstycke."
(J P Martinelle)

Direkt efter spelmännen kommer så bruden med sitt följe. På denna bild åker hon i en kalesch som förmodligen är lånad från herrgården. Även kusken kommer säkerligen därifrån. I kaleschen, tillsammans med bruden, sitter brudsätan som klätt henne, samt en äldre kvinna som förmodligen är brudens mor. Bruden är grant klädd i svart klänning med djup uringning och högt liv. Håret är högt uppkammat över en valk och brudkronan har garnerats med pappersblommor. Stora örhängen och ett dubbelradigt halsband kompletterar utstyrelsen.

Förspänd med parhästar följer sen en skrida med fyra brudpigor. Även de är utstyrda med pappersblommor i håret.

De gäster som inte kommit dagen innan, hade samlats tidigt på bröllopsdagen och ätit en gemensam frukost i bröllopsgården, för att sedan tillsammans kunna ge sig iväg till kyrkan.

Under vigselakten hålles en päll (stor, vacker schal) över brudparet av fyra pällhållare, två hovriddare och två brudpigor, vanligtvis nära släktingar till brudparet.

Under akten är allas blickar riktade mot brudparet. Man söker efter tecken som ska visa hur äktenskapet kommer att bli. Om brudparet t ex inte står i jämbredd med varandra, så kommer den som står en aning framför, att dominera i äktenskapet. Om bruden svarar ja med högre röst än brudgummen, så kommer hon att bli elak mot sin man.

Väl tillbaka till bröllopsgården börjar en besvärlig procedur med att placera folk vid det hästskoformade bordet. Alla ska sitta efter rang och värdighet, men det anses inte fint att vara medveten om sin rang, så nu gäller det för värden att med lock och smicker försöka få rätt gäst att sätta sig på rätt plats. När alla väl intagit sina platser, bäres maten in till musik. En låt ska det vara för varje rätt, och rätterna är många. Så här kunde en måltid se ut:

- 1 Lutfisk med mjölksis
- 2 Pepparrotskött
- 3 Skinka med bruna bönor
- 4 Supammat af hvithål eller köttsoffa. Stora gemensamma fat framställdes, hvarur skedgången börjades af de närmast faten å båda sidor om bordet sittande.
- 5 Stek med eller utan sås och lingon
- 6 Ett slags söt- och ugnstost, ganska välsmakande
- 7 Kaka med eller utan gräddvispning
- 8 Tårta, vanligen af tvenne slag: smör- och mandeltårta

Att det skulle supas en gång på hvarje rätt, äfven på supamaten, var alltid gifvet."
(J P Martinelle)

Kvinnorna satt på sin sida av bordet och karlarna på sin. Och medan det var ganska lugnt vid kvinnornas sida, kunde det gå desto livligare till vid männens bordsända. Man drack ansenliga mängder alkohol i form av brännvin och hembryggt öl, ibland också toddar av arrak och konjak. När rusdryckerna fick övertag över förståndet, blev det gärna slagsmål.

"Då hufvudmålet afäts och spriten flödade som mest, hade värdena sig ålagdt att noga akta på den stund, då de på fylleri mest begifna voro mogna att särskildt härbergas."

(J P Martinelle)

Man fick alltså helt enkelt göra ordning speciella ställen. oftast i får- eller svinhus, där man kunde lägga oreggerliga gäster.

Efter måltiden röjdes alla bord undan, utom ett som sparades för spelmännen och de gubbar som inte ville dansa. Detta bord kallades helt enkelt gubbordet.

"Brännvin och öl nu ej får glömmas bort, ty det görer Smällen
Somliga här sitta quar; med supen och mat sig förlusta
Tända de rökande piporna an, och prata och rusta."
(Neli Suecani)

Så är dansen igång. Prästen dansar första dansen med bruden, en slängpölska.

"Slängpölska dansen nu strax skall vår Präst med Brudene börja
Sedan hon måste med Brudgum och slägt, kring Brudstugan smörja."
(Neli Suecani)

Bruden dansar alltså vidare med brudgum och med alla manliga gäster av rang, medan brudgummen gör likadant med den kvinnliga sidan. Därefter börjar den allmänna dansen.

"Det kan gå an, att vara inne så länge dessa dantzar gå så makeligen för sig; men sedan då många par om par komma op på golfvet, försättja de snart dammet i taket. Den dantzar bäst, som mäst springer och hårdast stampar."
(Lars Hallman)

Aven festen efter bröllopsmåltiden och bruddansen har sitt rituella mönster att följa. Man ska dansa kronan av bruden och brudgummen ska upptas i de giftas männens lag. Bilden visar bruden som hissas. Hon har fortfarande brudklänningen på sig så förmodligen är detta inte någon inledning till att dansa kronan av bruden.

Vanligtvis tog brudsätan bruden med in i ett rum och hjälpte henne av med den fina brudklänningen och satte på henne den gifta kvinnans kläder istället. Sen fördes hon ut i salen igen - fortfarande med brudkronan på sig - försägs med en ögonbindel; för att sen i en ringdans överrätta kronan till någon gift flicka.

Medan bruden är ute och byter kläder dansar pojkarna omkring brudgummen.

"Under denna dansen tager en af de styfwesta bussarna Brudgummen på nacken och dantzar med honom inne i ringen och alla de andre utomkring. Han skal då sittja der och dricka och slipper intet ner förrän han låfwat dem några kannor öl eller brännvin. Här på rusa de gifta karlarna åstad, at taga honom ifrån drängarna, då der offta plägar wackas ett fasligt ryckande, så at både räcker och pälsar, ja armar och ben stå i fara."

(Lars Hallman)

Sen fortgår dansen så länge man orkar. Oftast blir det i flera dagar, vilket är både tröttande och kostsamt för värdparet.

År 1793 hade sockenstämman bestämt att bröllop endast fick firas under en dag, "dock att Släkt och Wänner samt långväga anhörige ej förmentes till andra dagen quarblifwa, hwarmed all tractering skulle upphöra, stadgandes tillika för ett sielfswäldigt öfwerträdande häraf 2 Rdrs böter till Socknens fattiga". 1812 upprepades detta förbud på en ny sockenstämma, men efterlevdes lika dåligt då som första gången förbudet kom. För vilket förbud är så starkt att det kan hindra fest, spel, dans och äkta glädje.

Carl och Isidor Lindblom, Taxinge. Foto ca 1920.